

**IN MEMORIAM
VERSEGHY FERENC**

2.

EMLÉKKÖNYV

a Szolnokon
1982. december 3-án tartott
tudományos ülészak
anyagából

Szolnok, 1983.

Szerkesztette: Szurmay Ernő

Borítólap: Gácsi Mihály linómetszete

Készült: a Versegly Ferenc Megyei Könyvtár sokszorosító műhelyében 300 pld-ban,
B/5-ös méretben.

Felelős kiadó: Szurmay Ernő

Szolnok, 1983. május hó

ISBN 963 7612 37 8

Ny. sz.: 156/83

Előszó

Tíz évvel ezelőtt ültek össze először a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének, a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak a szakemberei a Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár által szervezett helyi kutatócsoport tagjaival abból a célból, hogy Szolnok polihisztor szülöttéről, Verseghy Ferencről – halálának 150. évfordulóján – tudományos emlékülés keretében emlékezzenek meg. Az önmagában természetes és megszokott esemény azért vált mégis a szokványosnál jelentősebbé, mivel elindítója lett Szolnokon egy szívós, kitartó és tervszerű – kis jóakarattal talán tudományosnak is nevezhető – de mindenképpen hézagpótló munkának. A Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár által felvállalt munka lényege a Verseghy-életmű teljességre törekvő feltárása s természetesen a névadó kultuszának ápolása, munkásságának szélesebb körben történő megismertetése volt.

Hogy mennyiben sikerült e feladat első részét teljesíteni, arról az *Analyticae Institutionum Linguae Hungaricae* teljes magyar fordítása és Verseghy Ferenc kiadatlan írásainak most kézbe adott első kötete tanúskodik. Ami a feladat második részét illeti, az utóbbi tíz esztendő számos Verseghyről elhangzott előadása, a tíz év előtti tudományos emlékülés anyagának *In memoriam Verseghy Ferenc* címmel történt megjelentetése s nem utolsó sorban az 1982. december 3-i tudományos emlékülés ad bizonyosságot.

Ebben az *In memoriam Verseghy Ferenc* 2. című kötetben ennek az emlékülésnek az anyagát találja az olvasó.

Az újabb kutatások eredményeit felmutató előadások szövege – miként az első *In memoriam* anyaga – minden bizonnyal jelentős mértékben hozzájárul a Verseghy-kép teljesebbé tételéhez.

Amikor szerény küllemű kötetünket útjára bocsátjuk, tesszük ezt annak reményében, hogy érdeklődő olvasóink szívesen fogadják, s főleg haszonnal forgatják majd lapjait.

Szurmay Ernő

Tisztelt Jelenlévők!
Kedves Vendégeink!

Tisztelettel és szeretettel köszöntöm Szolnok város Tanácsa, a város hagyományt tisztelő és ápoló lakossága nevében a kettős Versegghy-évforduló alkalmából rendezett tudományos emlékülés valamennyi kedves résztvevőjét.

Köszöntöm a tudományos emlékülés előadóit, akik tudományos kutató munkájuk egy részét a Versegghy-életműnek szentelték, és most ebből közreadva tisztelegnek városunk nagy fia emlékének.

Köszöntöm azokat az érdeklődő vendégeinket, akik emlékülésünkön az őszinte érdeklődéstől, a tiszteletadás szándékától indítatva részt vesznek.

Mindannyiunk nevében köszöntöm a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak, az MTA Irodalomtudományi Intézetének, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulatnak és a Versegghy Ferenc Megyei Könyvtárnak – mint a mai tudományos emlékülés szervezőinek – igen tisztelt képviselőit.

Tisztelt Vendégeink!

Szolnok város értelmisége, fiatalsága több mint egy évszázada őrzi, ápolja a város szülöttének, Versegghy Ferencnek – a költőnek és esztétának, nyelvtudósának és zeneszerzőnek, a szónoknak és felvilágosult filozófusnak – az emlékét.

A városban utca, gimnázium, önképzőkör és könyvtár viseli nevét. Lakosságunk bronzba öntött alakjával találkozhat nap nap után a város legszebb parkjában. Szülőháza helyét – a nevét viselő iskola falán – emléktábla jelzi. Síremlékét kegyelettel gondozza, és borítja az emlékezés és tisztelet virágaival legnagyobb múltú középiskolánk állandóan megújuló diákserege.

Mindezeknél több azonban műveinek, haladó eszméinek jelenléte, kisugárzása a nevét viselő oktatási, kulturális intézményeink által méltóan ápolva és közvetítve.

Régi adósságot kezdtünk el – megkésve bár, de talán nem későn – törleszteni, amikor 10 évvel ezelőtt – a Városi Tanács dísztermében összeült az első, Versegghy Ferenc munkásságával foglalkozó tudományos konferencia.

A mai tudományos emlékülést úgy tekinthetjük, mint annak a hagyományteremtő törekvésnek egyik állomását, amely meg tudja becsülni szocialista jelenünk minden eredményét, értékelni tudja a város lakóinak szorgos munkáját, amelynek köszönhetően lakóhelyünk, otthonunk napról napra szebb és gazdagabb lesz, de amely számon tartja a haladó múltat is; és őszinte nagyrabecsüléssel tiszteleg azok munkássága előtt, akik a maguk korában – a korszak determinálta lehetőségekkel és eszközökkel – részt vállaltak a parti város anyagi és szellemi kultúrájának gazdagításából. Ezért örülünk minden olyan eseménynek, amely a város haladó hagyományait idézi, ápolja, mert ez egyúttal e hagyományok továbbélésének is biztosítéka.

Ezért üdvözljük különös örömmel a mai tudományos emlékülést is, mert meggyőződésünk, hogy tudományos értékével jól szolgálja előbb említett törekvéseinket.

Örülünk e rangos eseménynek, amely annak az alkotónak szentel néhány órát, aki az új iránt mindig érzékeny egyéniségével, polgári szorgalmával,

szabadságszeretetével, sokoldalú alkotásainak javával bennünket, a ma embereit is ösztönöz jelenünk és jövőnk formálására.

A Verseggy Ferenc emlékére rendezett emlékülést annak reményében nyitom meg, hogy e tanácskozás újabb lendületet ad a Verseggy-értékek feltárásának, tovább gazdagítva ezzel is városunk és vele az ország kultúráját.

Kívánom, hogy érezzék jól magukat városunkban, amelynek most és a jövőben is szívesen látott vendégei.

Fenyvesi József

A Verseggy- emlékülés üdvözlése

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság nevében őszinte örömmel és együttérzéssel köszöntöm a Verseggy Ferenc emlékének szentelt tudományos ülészakot.

Verseggy, Mikszáth Kálmán szellemes krétarajza szerint, kivételes magyar polihisztor, akit csupán a jó félszázaddal később élő Brassai Sámuel szárnyalt túl. Valóban, annak, aki nem szakembere a XVIII. század végének, zavarba kell jönnie, ha csak jelezni is akarja azt a sok merész kezdeményezést, termékeny kísérletet, amely mind az ő nevéhez fűződik. Ez a szolnoki kispolgárfiú egyszerre volt felvilágosult, jozefinista, hittudós, bölcselő és Aiszkhülosz első hazai tolmácsolója. Dicsérhetjük korszerű verstani elveit, stíluskutató úttörését, ám nem szabad megfedkezünk kiváló megfigyeléseket tömörítő, szülővárosát is festegető kispikáiról, s talán jó lenne néha kézbe vennünk különös ízű regénymagyarításait, a Külneki Gilmétát meg a Gróf Kaczaifalvi Lászlót is.

Igaz, eredetiséggel, művészi erővel egyik sem válik ki a sokaságból, annál jobban feltűntetik szerzőjük gyakorlatias okosságát, aki szinte közel hajol a valósághoz, nem feledkezik meg apró részletekről a könnyeztető sablonok kedvéért. Ez a részletező számontartás teszi ma is élővé, élvezhetővé a Rikóti Máttyás számtalan jelenetét. Verseggy mindenüvé elkíséri balgán öntudatos hősét a falusi kisvilág határai között: a templomban elorgonáltatja vele Szent István csatáját, ott áll mellette, amikor verseit gondolja ki háza udvarán, s hajnaltájt – már publikum híján – „őr-álló kutyájának” szavalja el legfrissebb remekét. Oly bensőségesen ismeri a komikus figura életformáját, fellengzős és páratlan gyermeteg álmait, hogy szinte már azt hisszük: szereti is a Rikóti-féléket.

Holott erről szó sincs. E költemény portyázás, irodalmi hadjárat az 1800-as esztendő késő barokk poézise ellen. Az alsóbb, diákos középosztály kántorköltői parlagi élceikkel, összegyalult virtuózkodó rímtechnikájukkal hozzáláncolták magukat s hallgatóságukat a bálvannya emelt Ovidiushoz, Gyöngyösihez. Számukra a költészet nem magányból, belsőkbe lemerülésből fakad: ott hajt ki a főispáni beiktatásokon, a névnapok, disznótorok zsíros világában, hiszen művelői állást, magas pártfogást, vagy legalább úri vállon veregetést reméltek ékes poémáiktól. Ezek az ósdiak útjában álltak minden változásnak, a legszerényebb újításoknak is. A Debrecenben és Kisújszálláson nevelkedett Arany ismerte e veszedelmes élősdi csoportot, amely még 1860 körül sem halt ki teljesen, legföljebb akkor már Petőfi külsőségeit majmolta. Utódaik, szellemi örökösök ellen hadakozott lapjának híres állásfoglalásában, az Irányok-ban.

Verseggy elbeszélő költeménye nemcsak Arany kemény ítéletét készítette elő, alighanem A helység kalapácsát tervezgető Petőfire is hatott. Julow Viktor mutatott rá először erre az összefüggésre, s felismerését csak helyeselni tudjuk. Mindkét munka plebejus színezetű, falusi környezetben játszódó vígeposz, kesztyűdobás az avult irodalmi ízlésnek. Azonos műfajukból, párhuzamos eszmeiségükből logikusan következik egy harmadik alapvető művészi hasonlóság: mindketten szívesen élnek a stílusparódia eszközével, s nemcsak egyetlen, jól körülhatárolható csoportra nyitnak tüzet. Petőfi nem pusztán a Vörösmarty-epigonokat gúnyolja ki, s nem egyedül a dilettáns versfaragókön veri el a port a Rikóti Máttyás szerzője, Verseggy megtámadja Dugonics vaskos anakronizmusait, tiltakozik a hangutánzás és a hangfestés, alliterálás elharapózása ellen, ezt az eltévelyedést még Young tekintélye sem védheti meg előtte.

Akkor őrizzük meg igazán nagy klasszikusaink emlékét, ha nem feledkezünk meg az előttük járó úttörőkről. Ez a tétel Versegly Ferencre is áll. Szellemi vonulat tagja, olyan láncolaté, amely megdöbben a Magyar Parlag műveletlenségén. Jó néhány művében azt a zsíros, öntelt tunyaságot pellengérezte ki, amely arcot, vagy inkább csak históriai álarcot cserélve vetett gáncsot megannyi jobbra törő szándéknak az utolsó két évszázad során.

Nagy Miklós

Verseghy szerepe kora irodalmi életében

Az a kép, amely ma él Verseghyről irodalmi köztudatunkban – de sokszor irodalomtörténet-írásunkban is – meglehetősen méltatlan magához Verseghyhez: jelentősége, mely a maga korában kétségbevonhatatlan volt, s mely teljes joggal illette meg, az idők folyamán elsorvadt, s megítélésébe is igen sok igazságtalanság is belevegyült. Irodalomtörténet-írásunk egyik nagy adóssága az ő hatalmas terjedelmű tevékenységének árnyalt elemzése – hiszen a század elején megjelent, s adatközlésein kívül már teljesen elavult, Császár Ferenctől származó monográfia óta sokáig alig született tanulmány is róla /a két háború közt jóformán csak a kézirati hagyaték darabjainak lassú, részletenkénti kiadására került sor/; s Szauder József két fontos tanulmányát is csak a legutóbbi évtizedekben követte, elsősorban a szolnoki Verseghy-kultusz kezdeményezése révén, fellendülés; ám a Császár-monográfia részletes és teljes revíziója még mindig várat magára. Holott a Verseghy-életmű, amely ma már szinte teljes terjedelmében könnyen hozzáférhető, rengeteg égető problémát vet fel a XVIII-XIX. század fordulójának irodalmiságát és irodalmi életét illetően, s oly modellként is szolgálhat /pl. épp a nemrég megjelent nagy nyelvtudományi és esztétikai mű, az *Analyticae...* révén/, melyen kiválóan szemléltethetőek a kor irodalmi és nyelvi mozgásai, azok ellentmondásainak teljességében.

Természetesen mindezzel egyáltalán nem azt akarjuk állítani, hogy Verseghy a kor legnagyobb irodalmára volt, csupán annak a köztudatban élő felfogásnak érvényét szeretnénk korlátozni, mely a kort meghatározó személyiségek közül szeretné kitudni őt.

Verseghy tevékenységének egyik területén sem volt korának legkiválóbbja, részvétele, szerepe viszont minden területen megkerülhetetlen volt; még abban az időszakban is, amikor pedig kezdeti sokoldalúsága már elvesztette radikalizmusát és erejét.

Az a vélemény, mely Verseghyt másodrendű szereplővé minősíti vissza, tulajdonképpen a magyar irodalomtörténet-írás ama hagyományát folytatja, mely a múlt század negyvenes éveitől kezdődően, Kazinczy szerepét és irányát tekinti kizárólagosan meghatározónak és egyedül üdvözítőnek, mind az adott korszaknak, mind a belőle kibontakozott irodalmi fejlődésnek vonatkozásában, s amely ennek megfelelően minden kortársat Kazinczyn próbál megmérni. E véleménynek igazságtalansága és történetietlensége – annak ellenére, hogy Kazinczy egész korszakot meghatározó nagysága és nagyszerűsége kétségbevonhatatlan – elvileg is nyilvánvaló; gyakorlati hatékonyságát viszont jól mutatja az a jó néhány irodalomtörténeti közhely, mely például az ortológusoknak vagy Kisfaludy Sándornak szerepét lekicsinyli vagy egyszerűen és egysíkúan negatívvá formálja. Hogy pedig Verseghy esetében ez az irodalomtörténeti sematizálás különösen nagy erővel érvényesülhetett, ahhoz az irodalom szemléletének még egy – Verseghy korát illetően szintén történetietlenül alkalmazott – módosulása, illetve ennek visszavetítése játszott szerepet: azon a mércén, mely az irodalomtörténeti pozíciót kizárólag az egyes műalkotások esztétikai beteljesülésén méri, Verseghy poézisének hatalmas részét tekintve, nem kerülhet a legmagasabb helyekre. De Verseghy még egy olyan korszaknak volt a szülőtte, valamint tudatos és programhirdető képviselője, mely a literatúrának művészi és nem művészi ágai közt nem látott éles különbséget: a művésziségnek mint kizárólagos értékmérőnek alkalmazása szerepe egészére nézve tehát alkalmazhatatlan. Ebben természetesen osztozik kortársaival is – elegendő itt akár Kazinczyra, akár Batsányira gondolnunk: meghatározó szerepüket ők is elsősorban

irodalom-felfogásuk elvi alapozásának, tehát annak köszönhetőek, milyen típusú irodalmat tekintettek követendőnek, mennyiben változtatták meg, lépték túl a rájuk hagyományozódott irodalmiság kereteit, milyen új műfajokat, új ízlésvilágot képviseltek, nem pedig annak, milyen esztétikai beteljesülést sikerült megvalósítaniuk.

Mindezekből következően itt most Verseghy irodalomtörténeti szerepének néhány mozzanatát szeretnénk csak kiemelni, természetesen annak reménye nélkül, hogy e szerep egészét illetően teljes képet nyújthatnánk. Együttesen /vagy legalábbis egymással párhuzamosan/ próbáljuk tárgyalni Verseghy elméleti állásfoglalásait és gyakorlati ténykedését, egy irodalmi vélemény megjelenési formáiként tüntetve fel csak különbségeiket. Nem az egyes események, egyes művek felidézése vagy részletes elemzése lenne a tárgyalás célja /ezek külön-külön egyébként is ismertek/, hanem az egyes elemeinek jelentése és funkcionálása az adott korszakban, ezeknek viszonya a korszak másoktól származó, más jellegű megnyilatkozásaihoz.

Ahhoz azonban, hogy ezt a szerepet részletesen körülírassuk, számba kell vennünk belső ellentmondásait is; ezek az ellentmondások mind Verseghy eredendő literátori vállalkozásában, mind e vállalkozás időbeli kibontakozásában kimutathatók, s kétségtelenül a produkció egyértelműen nagy beteljesülése ellen működnek. Elsőként kell említenünk Verseghy tevékenységének diszciplináris sokszerűségét és osztatlanságát: bár a korszak majd minden irodalmára sokkal szélesebb területen dolgozik, mintsem hogy a „szépirodalom”-ra korlátozná magát /csupán néhány adat illusztrációként: Virág Benedek magyar történelmet ír, az orvos Földi János állattant ad ki, Fazekas Mihály fűvészkönyvet stb. – s hogy a legfurcsábbat se felejtjük ki: Révai Miklós a század végén matematikai szakkönyvet ír a kör négyesítéséről/, Verseghy széleskörű és sokágú tevékenysége mégis meglepő; nem tekintve most a nyilvánvalóan pénzszerűben kompilált állatorvosi szakkönyveket, komolyan foglalkozott csillagászat, történelemmel, történetfilozófiával, teológiával, esztétikával, nyelvtudománnyal, zenével, s ezekhez, járul még ifjúkorának aktív papi /prédikáló/ működése s igen súlyos politikai szerepvállalása. Ennek a mindent akarásnak azonban /mely szépen nyilatkozik meg irodalmi műfajainak heterogenitásában is: írt sok és sokféle lírai verset, eposzt, szatírákat, tanítókölteményeket, regényeket, drámákat/ igen súlyos következményei lesznek produkciójára nézve: le kell mondani a gondolkodói illetve alkotói eredetiségről; művei mind, még a legnagyobb jelentőségűek is, fordítások, magyarítások vagy kompilációk. Verseinek mintáit vagy maga adja meg, vagy kimutatták azóta, regényei mind német alapművek követései, drámái fordítások, s teoretikus műveiben is, még a kései, latin nyelvű Analyticában is számtalan hosszú, szó szerint való átvétel deríthető ki. Természetesen következik mindez persze az egyetemes irodalomklasszicista fogalmából és imitáció-elvéből, s Verseghy maga nyilván nem érzett semmiféle „lemondást”, ám e vállalkozás már az eredetiség-program indulásának vagy legalábbis első mozzanásainak korában bontakozik ki, abban a korszakban, amikor már a tudományos teljesítménynek is kezd egyéni becse megfogalmazódni. Nyilvánvalóan ennek köszönhető, hogy mind Verseghy, mind Révai esetében a nyelvész működése hívta fel magára leginkább s legszélesebb körben a figyelmet: az önálló – vagy legalábbis önállóan alkalmazott s eredeti anyagra irányuló kutatásnak elismerése vagy vitatása mögött az eredeti produkció elismerése rejtőzhetett. Ne tévesszen meg bennünket Kazinczy fordításra orientált tevékenysége: az ő irodalomprogramja a fordításokon keresztül mindig az eredeti szépirodalom kialakulását célozza, s a fordításokat csupán nélkülözhetetlen, de majdan meghaladandó lépcsőfokként kezeli; Verseghy

ezt a modern gesztust már nem tudja követni – a követésben meggátolta őt örökölt és kritikátlanul átvett irodalom-felfogása a literatúra osztatlan teljességéről.

A másik nagy belső ellentmondás, mely Verseghy életművén belül kimutatható, fejlődéstörténeti érdekű. Verseghy pályája és tevékenysége ugyanis – életének szerencsétlen fordulata révén – két nagyon élesen elváló korszakra tagolódik: hosszú fogsága, illetve az a tény, hogy igen sok időre kiesett az irodalmi életből, nagy mértékben módosította helyét és szerepét. S nemcsak az idő pótolhatatlansága, a folytonosság megszakadása miatt: egész helyzete átalakult. A fogságból visszatérve ugyanis alighanem Verseghy került a kiszabadult jakobinusok közül a legbonyolultabb helyzetbe. Pestre visszakerülve, radikális gondolkodásmódjáról – akár politikai kiábrándulásból, akár félelemből – lemondva, légüres térbe kerül, régi kapcsolatai megszűntek, ill. különböző okok miatt folytathatatlanok lettek /pl. Kazinczyval, később Virággal/, politikailag pedig lehetetlenné tették. Bár az a tény, hogy a nádor udvarmesterének lányát, majd később magát a nádort taníthatta magyarra, felfogható volt az udvar kegyének is, nyilvánvalóan azt is jelentette: a legmagasabb hely felügyelete alá helyezték. Bár Verseghy sokszor szinte megalázó módon adja tanúbizonyságát lojalitásának, a nyilvános szereplésre nem számíthat: jóllehet papi tisztségeit visszakapja, prédikálási jogát nem, amikor cenzori állásba jelentkezik, a császár a helytartótanács javaslata ellenére sem engedi állásba – feltehetően ennek tudható be, hogy Révai halála után Verseghy nem is pályázik az egyetemi tanári állásra. Így más tere a részvételre nem marad, csak a magántudósi, illetve magánliterátori tevékenység /s az is lefojtva: új történelmi tanulmányait pl. név nélkül adja ki, kortárs tanúvallomás szerint azért, mert félt az egyházi retorzióktól/; ez pedig ahhoz a hangos közéletiséghez képest, amit a kilencvenes évek első felében vitt, döntő változás. Talán nem tévedünk, ha ennek a politikai elkülönítésnek tudjuk be, hogy az egykor oly kemény és harcias Verseghy nem válaszol Révai és Horvát István durva támadásaira, hogy Kazinczy recenzióját említés nélkül hagyja, hogy a kortárs magyar irodalmat érintő megjegyzésektől a továbbiakban messzemenően tartózkodik, vagy hogy a 10-es években nem kíván – jóllehet véleményét nem titkolja – nyilvánosan fellépni Kazinczyék nyelvújító mozgalma ellen, s a sokak által neki tulajdonított vezérszerepet elhárítja magától. A 90-es évek egyik legradikálisabb kultúrpolitikusát, a szélsőséges propagandistát a lehetőségek hiánya nagy mértékben átalakította – méghozzá annak ellenére, hogy Verseghy politikai radikalizmusának kihunyásával is megőrizte ama szellemi-filozófiai alapozást, mely e radikalizmus egykori kiépülését elősegítette. Világnézete ugyanis lényegében nem módosult, sőt egyre teljesebb megfogalmazást nyert /összes, elemzendő ellentmondásával együtt/ ám azt, hogy e világnézet és az aktív szerep mennyire kapcsolódott egymáshoz, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a szerep módosulásával a művek /a megfogalmazások/ veszítettek erejükből. Más oldalról nézve tehát ez lehet az oka, hogy Verseghy a nyelvész-literátor produkciójában nyújtotta legnagyobb, leginkább elismerhető teljesítményét: e már viszonylag nagy mértékben specializálódott diszciplína esett a legtávolabb az eredeti szereptől./ Az már csak nem elemzendő illusztrációként mutatja Verseghy ragaszkodását az aktív politikai szerepléshez, hogy élete végén, döntő konzervatív fordulata után, régi heve is visszatér. Csakhogy e visszatérés épp a világnézeti alapok feladásával jár majd együtt; Verseghy csatlakozik a katolikus klérus aktív kultúrpolitikájához, s – eddigi gondolkodásmódját tökéletesen kifordítva – visszavonja életművének döntő mozzanatait. A szabadgondolkodás és tolerancia egykori bajnoka megtér a katolikus ortodoxiához, s a protestantizmusban fedezi fel az ősgonoszt: javaslatot /azaz feljelentést/ terjeszt elő a vallási témák nem vallásos szempontú vizsgálatának eltiltása iránt; a jakobinus szervezkedést a protestánsok összeesküvésének tekinti: a szerelmi költészetet mint ártalmast vissza akarja

szorítani; ifjúkori természettudományos teremtéseposzának ellenpontjaként áhítatos teremtésimát ír; de a legfeltűnőbb mégis csak az, ahogy az újabb nyelvi mozgalmakat a kálvinizmus terhére akarja írni – szinte elfeledkezvén arról, hogy legnagyobb ellenfele, Révai Miklós szintén katolikus pap volt.

Ez az utolsó fordulat azonban nem tartozik mostani vizsgálódásunkba: elemzésünk tárgya a 90-es éveknek és a fogság utáni korszaknak szembeállítása. Nem foglalkozhatunk most, terjedelmi okokból, ismert politikai szereplésével, egyházi szónoki tevékenységével, történetírói érdemeivel, nyílt és lappangó összeütközéseivel, csupán szűken értelmezett irodalmi működését vizsgáljuk meg. A legszembetűnőbb: jelenléte az új irodalomnak minden fórumán. Ő az egyetlen, aki a kornak mindhárom folyóiratában /a Magyar Museumban, az Orfeuszban és az Urániában/ megjelenik, s az újabb irodalom majd minden képviselőjével tart valamilyen kapcsolatot. Elismertségére elegendő egyetlen – a későbbiek ismeretében fontos – illusztrációt idéznünk: Révai Miklós is felveszi – a teremtésről írott eposz-részlete alapján – tudós társaságának jelöltjei közé. Ám a személyes kapcsolatoknál most fontosabb az, hogy gondolatrendszerében fellelhető a kor „modernségének”, modern irodalom-felfogásának” majd minden eleme – minden gondolata érintkezik valahol valamely kortársának újító gesztusával. Alapként fogadva el, s itt nem elemelve oly tételeket, mint a vallásnak és irodalomnak szétválasztása, a tolerancia stb., csupán az irodalmiságon belüli mozzanatokot vennénk számba: azokat a mozzanatokot, melyek a szentimentalizmus esztétikai megalapozásához járulnak hozzá. Verseghy a művészeteket tárgyalva /a Magyar Museum esztétikai tárgyú fordításaiban/ leglényegesebb alkotórészként az érzékenységeket emeli ki, bizonyos mértékig szembeállítja őket a tiszta ésszerűséggel, s alighanem ezzel üti a legnagyobb rést a klasszicista zártágon. Megírja a szerelmi költészet apológiáját /párhuzamait a korban Révainál, Kazinczynál, Földinél kb. 10 évvel később Himfynél, Csokonainál kereshetjük/, a teremtés-eposz első soraiban fellép a hősi eposzok ellen, s a véres öldöklések dicsőítése helyett a békés vizsgálódást veszi tárgyal /ugyanúgy, mint Kazinczy a Gessner-fordítások elején/, a klasszicizmus önmagában vett nagyságelméletével szemben az apró dolgok, a mindennapi jelenségek becsét emeli ki /mint Kármán a Fanni hagyományai kapcsán/. Rendkívül jelentős, ahogy a művészet racionális hatása helyett a Sulzertől átvett Täuschung /= csalódás, ámítás, illúzió/ kategóriáját fejt ki /érintkezve Csokonai Dorottya-előbeszédével/, s nála is megtalálható ama nagyjelentőségű kategóriaváltás, amely rövidesen aztán szinte közhelyszerűvé válik: a verscsinálás nem poézis, s lehet valaki poéta akkor is, ha nem ír verseket /a példák itt sorolhatók: Földi János, Csokonai, Kármán, később Kölcsey/, s ebből következően meg is fogalmazza a művészi próza elvi elismerését, elutasítva az irodalom szemléletének retorikára alapozott módját. E véleményekkel kapcsolatban azonban, melyek egyébként és összességükben egyaránt nagy hatásúak lehetnek, megszorításokat is kell tennünk. Először is: Verseghy mindezeket összpropagandája részeként, s elsősorban elvi programként hirdeti. Ebben az időszakban legsajátabb műfaja a vitairat, a röpirat: mozgósítani akarja kortársait az irodalom megváltoztatására. Egy valami azonban hiányzik elméletéből, amit pedig gondolatai elemenként előlegeznek: a műalkotás öntörvényűsége. Számára az irodalom az általános kulturális fejlődés egyik foka, s azért kell ezt az irodalmiságot művelni, hogy más területen, s általában is magasabbra léphessünk. Ennek tudható be pl. versírói tevékenységének beállítása: verseit úgy közli mint az általa javasolt irodalmiság beteljesítését, nyíltan vállalva az illusztráció-minősítést. Ebből a felfogásból következik a második megteendő megszorítás is: Verseghy a felsoroltakat csupán elemenként vállalja, ám rendszeralkotó realizmusa oly környezetet rajzol köréjük, amelyben a gondolatok elemi radikalizmusa igen sokat veszít. Az a racionalista fejlődés- és

nevelésgondolat, amely a kultúrpropaganda hevét szítja, egészében visszaüt: a rendszerezés merevsége, a hasznosság-elv állandó hangsúlyozása állandóan ellentmondásokat szül. Pl. a szerelmi költészet apológiájába becsempésződik a nemes lelkű ember nevelésének ideálja, az eposz-ellenes fellépés egy tanítókölteményben olvasható, az ámulás /Täuschung/ és a didaxis egymás mellé rendeződnek, az érzékenységek alávetett művészetek állandóan racionális szabályoknak és tiltásoknak rendeltetnek alá. A hagyományos klasszicista rendszer szabályozottsága és szabályozásmániája az, ami a legtöbb ellentmondás forrása: hisz pl. Verseghy megrója Arisztotelészt azért, mert csupán leírta az általa ismert műalkotásokat, s Horatiust helyezi vele szembe, aki – véleménye szerint – az ész törvényei alapján kikövetkeztette, s nem csak megfigyelte, milyennek kell lennie a műalkotásoknak. Végső soron tehát az ész törvényei azok, amik Verseghy fellépését irányítják: e törvények majdani megvalósulását várná el a világtól is. Ezeknek jegyében írja szatírját kortársairól, ezeknek alapján utasítja el az egész régi magyar költészetet, s az ugyanígy kialakított formakánon nevében – rendkívüli durvasággal – a magyaros verselést. E téren sem állt társak nélkül /ismeretes a „deákos költők” vad rím- és „rhythmus”-ellenessége, valamint pl. Kazinczy némileg toleráns ellenszenvé/, de ezzel az állásfoglalásával már vitát kavart: később Csokonai és Batsányi is kifogásolják engesztelhetetlenségét. Ám az ő szembeszegülésükben is alighanem Verseghy szerepének korszerűségét kell észrevennünk: míg a deákosok azonos véleménye az irodalom nagymérvű megosztottságának korában visszhang nélkül maradt, akkor, mikor az új irodalom egységesülő tendenciái kibontakoztak, a szélsőséges véleménnyel szembeni belső kritika is szükségessé vált. Nem az a lényeges mostani szempontunkból, hogy Verseghy később, fogsága után enyhített véleményén /Himfyhez írt levelében, illetve a Magyar Aglája tanulmányában /, hiszen elvi kifogásait ekkor sem vonta vissza, hanem az, hogy vele szemben a többi szerzőnek már érdemes volt vitatkozni; ő volt az a propagandista, akinek doktriner és konkretizált /hisz kritikus/ programjával az egységesülő irodalom híveinek szembe kellett nézni.

A fogság után Verseghynek szerepe éppen fent vázolt mozzanatait kellett nélkülözni. Pályájának e szakasza paradox képet mutat: mikor alkotó ereje teljében könyvek sokaságával lép a közönség elé, épp akkor bizonytalanodik el megítélése: korábbi egyöntetű elismerése vagy vitákba, vagy ellenkezésbe csap át. A jelenség magyarázata elsősorban Verseghyn magán belül keresendő: Verseghy elméletileg sem próbálta meg levonni szerepének módosulásából /és az eltelt időszak irodalmi fejlődéséből/ következő tanulságokat, s gyakorlatilag sem változtatott alkotásmódján; úgy akarta folytatni, megváltozott körülmények között, mintha semmi sem történt volna. Nála épp az a revízió hiányzik, amit – ha különböző módon és színvonalon is – a korszak több nagy irodalmáránál /elsősorban természetesen Kazinczynál/ megfigyelhetünk. Verseghy megőrzi kultúrfilozófiai beállítottságának minden egyes elemét: az egyetemes haladás koncepciója /mely kezdetben és folyamatosan a klasszicista – pl. sulzeri – isteni tökéletesülésnek profán változatát képviselte/ csupán kiegészül, ill. antropológiai-történeti megalapozást nyer Herder gondolatainak recepciójával, de egyáltalán nem hagyja magát Herder történelmi relativizáló szemléletétől megingatni. Ha Verseghynek fogsága utáni műveit olvassuk, lépten-nyomon Herderbe ütközünk: történelemkönyve Herder-fordításra alapított kompiláció, sok tankölteménydarabjában nem szűnik a herderi ember-analógiát elemezni, verseiben e kép számtalanszor illusztrálja a történelem menetét stb. Ám mindez csak azt erősíti meg, ami Verseghynél csírájában már a kezdet kezdetén megvolt: a Magyar Museum első cikkeiben Verseghy már fellép /a természetes ész győzelmébe vetett hit alapján/ a rousseauista kultúrpeszimizmus ellen – ennek csak árnyaltabb változata lesz, hogy mindezt most, herderi szóhasználattal, az érett

férfikor igényeinek nevében teszi. Ami Herderben viszont összeegyeztethetetlen volt e nagy ívű fejlődéskoncepcióval /pl. a népköltészet iránti érdeklődés, a különböző nyelvek és irodalmak egymástól független szemlélete, az értékelési relativizmus/, az mind kimarad Verseghy elméletéből: ennek köszönhető, hogy grammatikai és esztétikai írásaiban, pl. az *Analyticában*, a herderi hatás nem is mutatható ki.

Alighanem ugyanennek a világnézeti rendíthetlenségnek és revízióélménységnek tudható be az is, hogy Verseghy sikerei épp akkor hagynak alá, mikor szépirodalmi tevékenysége rendkívüli mértékben megnövekszik. A klasszicizáló didaxisra irányuló koncepció megőrzése ugyanis Verseghy műveiben olyan engedelményekre kényszeríti a szerzőt, melyek azután célt tévesztenek: oly műveket hoz létre, melyek – általános meghatározásukat tekintve – saját ízlésrendszerébe sem igazán illeszthetők be. Az egyébként sok értéket rejtő Rikóti Mátyás példáját idézzük: Verseghy a feltételezett nagyobb hatás érdekében szórakoztató művet ír /a Horatiusi „*utile dulci mixtum*” értelmében/, eredeti magyar környezetben játszó cselekményt szerez /akárcsak regénymagyarításában, a racionális meggyőzés érdekében: hiszen az ismert, közeli dolgok ábrázolása könnyebben meg tudja világítani a tanulságot/, de mindezt oly merev egysíkúsággal, oly száraz elméleti, tankölteményszerű betétekkel s oly durván tréfálkozó szatirizálással megszerezve, hogy a mű saját tendenciáinak, keresztezéseinek következtében szorul a perifériára. Mindehhez még erősebben hozzájárul a formaválasztás: Verseghy az általa is elítélt magyaros 12-es négyesímű verselést folytatja – így jön létre az a furcsa ellentmondás, hogy a hagyományos verselésű poéma tanulságként saját formájának felszámolását szorgalmazza. Mutatis mutandis ugyanez mondható el többi szépirodalmi művéről is, elsősorban regénykísérleteiről /amelynek esztétikai igazolásával még kései *Analyticája* is adós marad/, de verseinek nagy részéről is: bár az antik szerzőkkel szemben elvileg állást foglal, versei közt pl. Horatius-fordítás is található, lírai dalait végetérhetetlen tankölteményei ellensúlyozzák, a népiesnek nevezett versek anekdotáit a didaxis igen nagy mértékben megterheli stb. Mindez pedig abban a korszakban, amikor az esztétikai öntörvényűség ideálja /pl. Himfy, Csokonai, később Berzsenyi versei révén/ egyre inkább előretört, kevésnek bizonyult – igen jellemző pl., hogy Kisfaludy Sándor, aki pedig Kazinczy-ellenessége és ortológus-volta kapcsán Verseghy elvbarátjának volt tekinthető, Verseghyben mindig csak a nyelvészt, s nem az író méltatta.

E szélesen értelmezett, elsősorban a tartalmiságra orientált klasszicista didaxis aztán a nagy *Analyticában* kapja meg már korszerűtlen igazolását: a fejtegetések rendszerében már ama racionalizmus-ellenes mozzanatok is elhalványulnak, amelyek a 90-es években még bomlasztóan hatottak. Míg a kor újabb – a nyelvújításhoz kapcsolódó – irodalmi irányzatai, nyilván Herdernek teljesebb megértése alapján is, a nyelvnek szubsztanciális jelentőséget tulajdonítanak az irodalomban, Verseghy mindvégig megmarad a klasszicizmus grammatikai szemléletében: mint a régi grammatikusok, ő is a nyelvtanba iktatja be a poétikát, sőt az esztétikát is; számára a művészet – az *Analytica III.* kötetének címe alapján – a nyelvnek, a művésztől függetlenül létező nyelvnek esztétikai használata. Feltehetően ez a – Herdertől ismét érintetlen – felfogás vezérli, esztétikai okokból is a nyelvújítással szembeni lépéseit: az ízlés átalakításának, a nyelv és stílus nem-grammatikus kezelésének, ill. a mögöttük rejtőző relativizmusnak elismerésére e szemlélet már képtelen.

Verseghy, bárhonnán nézzük is, legmaradandóbb műveit a nyelvtudomány terén alkotta: ezeknek minősége a korabeli tudományosságnak valóban

legmagasabb színvonalát mutatja. Paradox módon azonban még e területen is, mely tulajdonképpen fenntartotta emlékezetét, a negatív vélemények a közismertek róla: leggyakrabban csak mint Révai legyőzött ellenfelét idézik fel. Holott annak az akkoriban valóban országos méretű vitának részletes és alapos elemzése még ma is várat magára: a nyelvtudomány máig sem tisztázta kellően, a maga számára sem, mi is történt valójában; hogy Verseghy későbbi háttérbeszorítása tényleg Révai jobb tudományosságának tudható-e be, vagy hogy igaza volt-e egyáltalán Révainak. Jelen kérdésfeltevéseinknek az lenne a céljuk, hogy ráirányítsák a figyelmet a vitára és környezetére; hogy érzékeltesék: Verseghynek legalább annyi dologban igaza volt, mint – a nála szaktudományosan természetesen nagyobb szabású – Révainak; hogy további kutatásokra serkentsenek, különösen két részterületet illetően. Elsősorban az ideológia és a szaktudomány egymáshoz kapcsolásáról, ill. a szaktudománynak ideológiaként való funkcionálásáról kellene, hogy egyszer majd több szó essen: hiszen a vita nem az igazság, a meggyőzés jegyében zárult, hanem félbeszakadt, s csupán a vitában nyíltan részt nem vevő /szakmai és nem-szakmai/ közvélemény döntött Révai javára. Másodsorban arra szeretnénk /az előzőnél kisebb hangsúllyal/ rámutatni, hogy nyelvtudományunk további fejlődése tulajdonképpen e vita lezárultával nyeri el amaz irányultságát, mely hosszú ideig majd kizárólagosan jellemzi: a történeti kutatásoknak minden mással szemben való preferálását; továbbá, hogy e fejlődésnek visszavetítése okozza azt a látószöveget, melyben Verseghynek álláspontja és állításai tévedésnek tűnnek fel. Természetesen nem elemezhetjük itt részletesen a vitát, csupán néhány döntő mozzanatra utalnánk. Célunk itt sem az, hogy Verseghynek mentségét írjuk, csak valóban történeti módon szeretnénk újraidézni kérdéseit. Révai nyilván nagyobb tudós volt, elemzései nem egyszer ma is helytállóak: ám állásfoglalásai sokszor célt tévesztenek; ráadásul emberi-etikai viselkedése a vita során egyszerűen minősíthetetlen. De a vita eseményeit itt nem követhetjük soron, különben is közismertek.

A felszínen a vita a helyesírás kérdéseiben dült: a közvélemény ennek alapján foglalt állást. Végző soron a Verseghy képviselte ypsilonista álláspont visszaszorulása, a Révai jottizmusának akadémiai szentesítése tüntette fel úgy a vitát, mintha eredetileg is ez lett volna a fontos: hiszen a jottisták győzelmében valóban Verseghy vereségét jelenti. Ám e kérdés érintésekor nem szabad elfelejtenünk, hogy a helyesírás sohasem a tudományos igazságnak a kérdése, hanem mindig konvenció, még akkor is, ha megállapításakor tudományos érvek hangzanak is el. Akár a mai, akár a reformkori helyesírásra nézünk, azt kell látnunk: e konvenció mindig az elvek keveredésén, kompromisszumán alakult ki és állapotodott meg; az a tény, hogy a két ellenfél kölcsönösen számon kérhette a másiktól saját rendszerén belüli ellentmondásait, elég bizonyítékot szolgáltat arra, hogy ők sem lehettek elveikhez tökéletesen hívek és következetesek. Következetességük egy dologban domborodik ki feltűnően, de itt aztán teljesen azonos módon: mindketten szeretnék egészen új, több új betű vagy mellékjel segítségével megalkotott helyesírást szerkeszteni /hogy így felelhessenek meg a magyar nyelv szerkezetének/, ám ez a racionalista-logicista utópia annyira megvalósíthatatlannak tűnik számukra is, hogy bevezetésével nem is kísérleteznek.

Ha az egyes nyelvtani tételeknek vitás pontjait nézzük, azt kell látnunk, hogy Révainak legalább annyi kérdésben nincs igaza, mint Verseghynek: a későbbi nyelvészkedés sem igazolta feltevését a „magyarok királyok” típusú szerkezetet vagy az etimologikus ejtőmódot illetően stb. A legélesebb vitát azonban az az ikes ragozás váltotta ki, melynek reális nyelvi tisztázása az adott fogalmi keretek között teljességgel lehetetlen volt – a két szembenálló feltételezés egyaránt pontatlanra és

helytelenre sikeredett. Hiszen egy bomló nyelvi rendszert állandó kategóriákkal rögzíteni nem lehet – a leírásban a két szerző tehát a lehetséges két végpontot választotta. Egyikük, Verseghy, tagadta illetve idegennek /tótosnak/ mondta az ikes ragozás meglétét, másikuk, Révai, viszont abszolutizálta a még fellelhető elemeket, s rendszere kiépítése érdekében teljes /ilyen teljességében feltehetően soha nem létezett/ paradigmákat koholt. Meggyőző igazuk így természetesen nem lehetett /az igazsághoz persze Révai áll közelebb történeti példáival/, hiszen a rendszer változásairól, illetve egy hiányosan működő rendszer lehetőségéről egyikük sem akart tudni. Holott az ikes rendszer a nyelvben egyre nagyobb mértékben sorvad, működésének teljességéről sem akkor, sem ma nem lehetett beszélni, s ma már nyelvtörténészek is elismerik, hogy mai előfordulása ill. irodalmi funkcionálása elsősorban nyelvművelési, nem pedig spontán nyelvfelődési okoknak tudható be.

Ezzel viszont már érintettük azt a pontot, ahol kettejük grammatikája a legközelebb kerül egymáshoz: a mélyükön rejlő logikai rendszert. Mindketten a logicista-racionalista nyelvfelfogás hívei /nemhiába hivatkoznak egyformán forrásukként Adelung német grammatikájára/: nyelvtanukat kizáró szabályozottsággal építik fel, s a nyelvtudomány célját a nyelv változhatatlan jellegének és törvényszerűségeinek kutatásában látják. A nyelv számukra a logikai törvények racionalizmusának analógiájára működik, s e törvények szemszögéből nézve minden eltérés vagy engedmény szabálysértésnek minősül. Ezért harcolnak szinte egyesült erővel ama nyelvfelfogás ellen, mely a nyelv szokást /consuetudo/ tekinti a nyelv alapjául; az empiriával, az empirikus nyelvszemlélettel olyannyira szemben állanak, hogy pl. Révai így meri kezdeni magyar szakos egyetemi előadásait: „nem tudunk magyarul”. Az a megkülönböztetés, mely a fő különbséget abban óhajtja látni kettejük között, mintha Verseghy szinkron, Révai pedig történeti nyelvészetet művelt volna, épp rendszerük logikai felépítésének ezen analóg szerkezetétől tekint el. A valóságban mindketten negatív szinkron rendszert építettek fel, csupán abban különböztek, melyik szinkron rendszert tekintették normatívnak. Verseghy – kultúrfejlődési filozófiájából, a herderi nyelvregény ember-allegóriájából következően – a korabeli /felnőtt kori/ állapotot teszi mércévé, Révai viszont egy eredetinek tételezett régi nyelvállapotot próbál kikövetkeztetni, ezt rendezi logikai-grammatikai kategóriákba, s azt kívánja abszolút érvényű ideálként felmutatni. Révainál ugyanúgy hiányzik a történetiség alap kategóriája, mint Verseghynél: a nyelv nála is éppen úgy mozdulatlan és változatlan /ami ma nem olyan, mint régen volt, az hibának tartatik/, a régiségnek előnye éppen abban rejlik, hogy idegen hatásoktól nem hagyta még megrontani eredendő tisztaságát. Azt, hogy Révai nem modern grammatikát írt, hanem az ókori Varro grammatikájának applikációját hajtotta végre, már régen kimutatta a kutatás; szemléletének történetietlenségét illetően pedig példát idézhetünk: az Antiquitates-ban pl. megrója Sajnovicsot, hogy túl nagy változásokat tételezett fel a magyarban; a Halotti Beszéd régi magyarságának sajátosságait helyesírási gyengeségnek tudja be; a történeti hangváltozások okaként a történetiségtől tökéletesen függetlenített, s általánosan érvényesnek tekintett euphonia elvét jelöli meg stb. Sőt még tovább menve: Révai történeti etimológiai módszere is racionalis, s nem történeti alapozású. Szemantizálása rendszerszerű: minden szóelemnek, formánsnak gyökérszó voltát, eredeti jelentésességét akarja bizonyítani; az összetapadások elvéül azonban a logizáltságot tekinti, amelynek közvetlen megértését /azaz a szemantikai elemek mai spontán felismerését/ ismét csak az euphoniai elvnek keresztezése akadályozza meg. Így tulajdonképpen a Halotti Beszédnek általa adott elemzése sem történeti a mai értelemben, csupán kommentált fordítás egy mai és egy kikövetkeztetett régi magyar nyelvre.

Verseghy ezzel szemben csak a kortárs nyelvállapottal volt hajlandó grammatikus módon foglalkozni: ennek megfelelően rendszere valóban színtelenebb, mint Révaié. Amiben viszont Verseghy összehasonlíthatatlanul többet nyújt, mint Révai, az a nyelv filozófiája s funkcionális elemzése. E téren Verseghy igen gyümölcsözően sajátította el Herder gondolatait, s utolsó nagy művében /A Filozófiának talpigazságaira épített Feleletben/ rendkívül mély áttekintést ad pl. a kommunikációs jelenségek értelmezési lehetőségeiről, a nyelvnek és kultúrának egymáshoz való viszonyáról, a nyelv eszköz-jellegéről. Verseghy filozófiai nyelvszemlélete, mely körülveszi grammatikáját, természetesen nem magyarázza közvetlenül egyes nyelvtani megoldásait, ám olyan /ma úgy mondanánk: általános nyelvészeti/ utakat nyit meg a nyelv működésének kutatásában, melyeket alighanem kár volt folytatás nélkül hagyni. Hisz Révai elemzései mellől nagyon hiányzanak a mélyebb fejtegetések: filozófia-ellenes nyelvfelfogására igen jellemző, hogy még tanítványát, Horvát Istvánt is, aki pedig rendkívül árnyalt és modern nyelvfilozófiát sajátított el, korlátozta elméleti nézeteinek kidolgozásában, s Horvátnak Verseghy-ellenes tanulmányát is a tisztán grammatikai ellenbizonyítás eszközeként akarta felhasználni.

Láthattuk: a két nyelvész vitája a hagyományos leírások segítségével nem dönthető el. Végeredményét nem is tudományosságuk, nem is belső nyelvi okok eredményezték. A helyesírási kérdés előbb-utóbb úgyis eldőlt volna, s valószínűleg a jottisták javára: az ő helyesírásuk már a századfordulót megelőzően is nagyobb mértékben volt elterjedve – rohamos térhódítását természetesen a Révai javára állást foglaló közvéleményben kell keresnünk. A közvélemény alakulását azonban külső okok szabályozták – a korszakban uralkodó nyelvi problémák sokfélesége. A nyelv kérdésének fontosságát három mozzanat felidézésével illusztrálhatjuk:

1./ ama koncepció megszületése óta, mely a magyar politikai államnyelvvé kívánta tenni, minden nyelvi megnyilatkozás politikai tényezőként is szerepet játszott;

2./ amaz ideológiai átalakulás, mely a nemzet fogalmi meghatározását a nyelvre bázisozta, a nyelvnek – a megelőző korszakok nyelvfelfogásával szemben – önértéket tulajdonított, s a nyelvet szubsztancionálisnak képzelte el;

3. /e koncepciónak megszületett esztétikai vetülete is: az irodalom nyelvviségének mint eredeti nemzet-karakterológiai jellegnek felmutatása, a grammatika esztétizálása / gondoljunk pl. Kazinczyra, aki élete végéig tervezte egy esztétikai grammatika megírását/.

E három tényező közül az utolsó kettő, s épp az a kettő, mely a kérdés belső vizsgálatára vonatkoztatható volt, Verseghy számára elfogadhatatlanul alakult. Ő élete végéig kitartott ama nyelvszemlélet mellett, mely a nyelv eszközfunkcióját hajlandó csak elismerni – a nyelv szubsztancialitásának gondolata /annak dacára, hogy nemzeti elfogultsággal ő is rendelkezett/ távol marad tőle. Más oldalról nézve pedig már láttuk a másik, döntő szembenállást is: ő mindvégig a grammatikát tekintette elsődlegesnek, s az esztétika keretének; a Kazinczy-féle megfordítást valószínűleg már nem is értette. Mindez általános nyelvfelfogásának elterjedését nyilván gátolta. Viszont Révai szemléletét népszerűsíthette az a történeti érvelés, mely ugyan szaktudományosan még nem volt gyümölcsöző, de amely a korabeli ideológia történeti öngazolásával – legalábbis távolról – érintkezhetett. Révai a magyar múlt nyelvi idealizálásával a korabeli nemzetideológia módszertani központját találta el – elismerésének feltételezésünk szerint – ez a nyitja. Révai egyszerre bizonyítja – nagyszabású retorikával – a magyar nyelv kiválóságát, isteni

eredetét, eredetiségét, gazdagságát és régiségét /a finnugor rokonsággal szemben soha nem foglalt egyértelműen állást/, s ennek révén oly ideológiai segédletet teremt egyébként korrekt tudományából, melynek kései hatásai még sokáig élnek. Két külső példa talán elegendő a nemzeti ideológia és a történeti nyelvtudomány összefonódásának illusztrációjaként: a konzervatív nacionalista Szirmay Antal 1804-ben megjelent Hungaria in Parabolis c. művében szinte karikatúráját, de egyben nagyhatású és népszerű módszertani példáját is nyújtja a történeti etimologizálásnak – dilettáns nyelvészként minden nevet és szót történeti úton /általában anekdotával/ magyaráz meg; Révai legjobb tanítványa, Horvát István pedig, Révai módszertanát is követve, az úgynevezett „déliabos” nyelvészet legnagyobb alakjává nő majd fel. Verseghytől ez az ideológia és megközelítésmód /elemeiben és hatásában egyaránt/ távol állt – s emiatt aztán, a páratlan módon kiélezett körülmények között, tudományossága sem érvényesülhetett tényleges érdemeihez méltó módon.

Margócsy István

Verseghy és Engel

Adalékok a „Mi a’ Poézis? És ki az igaz Poéta c. mű forrásaihoz és korszerűségének megítéléséhez

Császár Elemér 1903-ban megjelent monográfiája¹ óta tudjuk, hogy Verseghy alapvetően négy forrásból merített „Mi a’ Poézis?” című munkájának írása közben, s e megállapítást lényegében megerősítette Margócsy Istvánnak a közelmúltban az Irodalomtörténeti Közleményekben megjelent, újabb kutatási eredményeiről hírt adó tanulmánya is.² Az említett források: Horatius Ars poeticája, Batteux 1746-ban megjelent, ám Verseghy által a Ramler-féle német fordításban használt „Les beaux arts réduits á un même principe” című munkája³, Sulzer esztétikai fogalmakat ABC-sorrendben tartalmazó, akkoriban igen népszerű lexikona,⁴ a Johann Jakob Engel műfajelméleti rendszerezéssel foglalkozó könyve az „Anfangsgründe einer Theorie der Dichtungsarten”⁵. Közülük Engel vonta magára az említett kutatók érdeklődését. Műve hatását, illetve hatásának jelentőségét mostani előadásomban két oldalról közelítem meg. Először is vizsgálni fogom, hogy Verseghy pontosan meddig és hogyan követte Engelt, majd választ szeretnék keresni arra a kérdésre, hogy Engel gondolatai milyen helyet foglalnak el az európai irodalomszemlélet fejlődésében – következésképpen recipiálásukkal milyen irodalomszemléletről tesz tanúbizonyságot Verseghy maga. E célkitűzés jegyében természetesen nem tekinthetek el teljesen Verseghy többi forrásának hasonló szempontú vizsgálatától sem.

Verseghy világosan tagolja munkáját⁶. Elején verses Ajánló Levelet olvashatunk, melyet „Q. Horatiusnak az eliziumi mezőkön mulató lelkéhez” intéz. Episztolája valójában saját célkitűzéseinek burkolt megfogalmazása. A római költőnek azt az érdemét emeli ki, hogy „az elmefogyott és benna beszédű /Verskoholók nyáját ...lyukaikba rivasztád”, s kéri, hogy tekintsen le „Nemzeti költésünk szomorú sorsára”, s küldjön „Tsak egy szikrát” a hazai „Verskoholók” szívébe, hogy az igaz utat megtalálják. Az, hogy saját munkájának lényegében ezt a szerepet szánja, kiderül a főszöveg első részéből /1. old./ . Itt világosan megfogalmazza ugyanis, hogy munkájában „a’ Költést a’ Verseléstől ...”, az igaz Poétát a’ Pegazuson nyargaló Majomtól, a’ tulajdonképpen való Verset a’ sántító és melódiátlan beszédétől” szeretné elkülöníteni. Az utóbbi időben elszaporodott dilettánsok tevékenysége nyomán ugyanis az a veszély fenyeget, hogy a költészet „a’ méltatlan, alávaló és motskos tárgyakra kendőzésében megpöshedvén, egész bötsétől és minden erejétől megfosztasson”. Az ő célja azonban, s ez a bevezető versezethez képest fontos különbség, nem az írók jó útra vezetése, hanem az olvasók ízlésének, ítélőképességének befolyásolása. Az első részben foglaltaknak megfelelően a másodikban /2-18. oldal/ elméletileg igyekszik tisztázni a poézis fogalmát, majd a harmadikban /18-36. oldal/ az általa legveszélyesebbnek ítélt jelenséggel, a „hangegyeztetéssel”, azaz a mérték nélküli rímes verseléssel

¹ Császár Elemér: Verseghy Ferenc élete és művei. Budapest 1903.

² Margócsy István: Verseghy Ferenc esztétikája, in: ItK 1981. 551-553.

³ Einleitung in die schönen Wissenschaften. Nach dem französischen des Hrn. BATTEUX, mit Zusätzen vermehret von Karl Wilhelm RAMLER. B. I-IV. Wien 1770.

⁴ Általam használt kiadása: Allgemeine Theorie der schönen Künste ... von J. G. SULZER. B. I-II. Biel 1777. Császár szerint Verseghy az 1786-os, Blanckenburg által bővített kiadást használta – a bővítések azonban csak a cikkek végén álló hivatkozásokat érintették.

⁵ Általam használt kiadása: Berlin/Stettin 1804.

⁶ Teljes címe: Mi a’ poézis? És ki az igaz poéta? Egy rövid elmélkedés, mellyben a’ Költésnek mivolta, eszközei, tzellya, és tárgya, a’ Magyar Rythmisták’ hangegyeztetésének helytelenségével együtt előállítatnak. Budán 1803.

foglalkozik részletesen. Végül munkája zárásaként /36-48. oldal/ a rímmel kapcsolatban részletesen kifejtett gondolatait az elméleti szintre visszaterve foglalja össze, s vonja le a korabeli költői gyakorlatra vonatkozó tanulságokat; a könyv függelékeként pedig közli Horatius Ars poeticájának prózai fordítását.

A poézis fogalmát tisztázni hivatott második részben Verseghy a költészetet kiindulásként a nem művészi szöveggel állítja szembe. „Az egész különbség e két Mesterség között oda megy ki, hogy az Ékesenszólás a' mindenképp' helyes és igaz, a' Költés pedig a' mindenképp' érzékeny előadásban foglalatoskodik – mondja Verseghy, mintegy a végkövetkeztetést előrebocsátva. Meghatározása nem idegen sem Sulzer, sem Engel szellemétől, bár szó szerinti megfelelőjére egyik műben sem akadtam rá. Az „ékesenszólás” terminus technikus használata mindenesetre inkább Sulzerre utal; e szó német megfelelőjét /Beredsamkeit/ őnála találjuk meg következetesen a két fogalom szembeállításakor. Engel viszont mindig „Prosa”-ról beszél a „Poesie” ellentétéként, s a következő részben már Verseghy is ezzel a kifejezéssel él. Az előrebocsátott meghatározás bizonyításaként ugyanis bevallottan „Engel Urat” követi; munkájának 2-5. oldala, amint erre már Császár Elemér is utalt⁷, gyakorlatilag szó szerinti fordítás az „Anfangsgründe...” első fejezetéből. Példák nyomán megállapítja, hogy önmagában sem a metrum, sem a rím, sem a költői fantázia, sem a hétköznapi elütő költői kifejezőmód nem tesz egy szöveget költőivé, amint hiányuk sem okoz föltétlenül prózaiságot. De, folytatja a gondolatmenetet Engel, érezzük mégis, hogy e jegyek mindegyikének köze van a költészethez. Meg kell keresnünk tehát bennük a közös-általánost, s ennek a munkának már a költészet lényegéhez kell vezetnie. Közlebbi vizsgálatra a metrumot választja ki, mivel ez, ha nem is meríti ki a költészet fogalmát, de kizárólag hozzá tartozik. Hatásának részletes és többoldalú elemzése után arra a következtetésre jut, hogy a költészet lényege a szívre való hatás; a költők a beszéd útján élénk képzeteket hívnak életre, s a léleknek azon erőit, amelyek kizárólag az ilyen képzetek befogadására hivatottak /érzékek, képzelőerő, „Witz”, együttérzés/ mozgásba hozzák, fejlesztik és élesítik. A próza viszont valóságos dolgokkal foglalkozik, s ezekkel szélesíti a hasznos tudást, győzi meg az értelmet az általános és különös igazságokról, s irányítja az akaratot. Az e következtetésig vezető kacsaringós útra azonban magyar fordítója már nem követte őt; Verseghy, miután Engel nyomán ő is leszögezte, hogy a költészetet és prózát a verses forma, a költött tárgyak és a költői kifejezések nem különböztetik meg, egyszerűen visszatér a gondolatmenet kezdetekor előrebocsátott megállapítás lényegének megismétléséhez: „a' különbséget elvégre egy bizonyos belső bélyegben köll keresni, melly semmi egyéb nem lehet, a' fölyebb említett legfőbb garádsra emeltt érzékeny, édesgető, avvagy' aesthaticabeli erőnél, mellyel az ő előadásait a' Poézis felfegyverkeztetni szokta; míg azonban az Ékesenszólás a' mindenképp' helyes és igaz előadásokban foglalatoskodik.”⁸ E megállapítás persze lényegében egybevág Engel imént ismertetett végkövetkeztetésével, csupán az „ékesenszólás” terminus technikus visszatérése tűnik furcsának /különösen miután a mondat első felében még a „próza” kifejezést használta!/, no meg a bizonyítás hiányzik. Tudja ezt természetesen Verseghy is, s a következő részben igyekszik pótolni a hiányt – ezúttal a Sulzer-lexikon „Dichtkunst. Poesie” címszava alatt olvashatók egy részletének szó szerinti fordításával.⁹

Der Redner behandelte seinen Stoff als ein Mensch, der sich, besitzt, der sieht, Az Ékesenszóló mindenkor úgy bánik tárgyával, mint egy olyan ember, a' ki

⁷ i. m. 52.

⁸ i. m. 6.

⁹ i. m. B. I. 333-34., ill. VERSEGHY 6.

beurtheilet und empfindet, was vor ihm liegt; der Dichter wird von seinem Gegenstand lebhafter gerühret, er wird davon so hingerissen, daß er in Begeisterung oder doch in eine Träumung geräth, in welcher seine Phantasie freyer und lebhafter würket. Daher kommt, es, daß er seinen Gegenstand anders sieht, als andere Menschen, daß ihm das Vergangene Zukünftige, als gegenwärtig, das bloß Eingebildete, als wirklich vorhanden vorkommt, daß seine Vorstellungskraft durch die geringste Veranlassung eine Menge Nebenbegriffe aufweket, die ihn eben so lebhaft rühren, als die, welche unmittelbar in seiner Materie liegen.

önnön magával bir, és az előtte lévő állapotot láttya, érzi, és megítéli. A' Poéta ellenben az ő tárgyától elevenebben megérdekelte és mintegy elragadtatik, oly annyira, hogy elvégre ihletésbe jövén, avvagy belsőképpen meghevülvén, egy bizonyos indulatosságba és az álmodozáshoz hasonló állapotba merül, melly képzelő tehetségét szabadabban és elevenebben munkálkodtattya. Innen történik azután, hogy a' Költő az ő tárgyét másképpen láttya, mint más emberek; hogy az elmúlt és jövendő úgy tűnik elejébe, mintha jelenvaló, – a' képzelte pedig, mintha valóságos volna; és hogy az ő képzelő ereje a' legkisebb érdeklésre számtalan mellékképeket fogan, mellyektől szinte oly hathatósan elragadtatik, mint azoktól, mellyek egyenesen tárgyában fekszenek.

Ezután azokat az eszközöket veszi sorra Verseghy, amelyeket az ihletett állapotban lévő költő gondolatai-érzései kifejezésére felhasználhat. Az a bevezető megállapítása, hogy az ihlet hevében a költő nem is annyira „öszve keresi” mint inkább „indulatosságától elragadtatván, minden keresés vagy fáradság nélkül csak előveszi az önként elejébe érkező Eszközöket”, kétségtelenül Sulzerre emlékeztet.

/"...sein Genie, wie von einer göttlichen Kraft geleitet, erfindet ohne Mühe, und gelegt ohne Arbeit zum besten Ausdruck dessen, was es erfunden."¹⁰/ Maguknak a költői eszközökről közölt gondolatainak közvetlen megfelelőit azonban nem találtam Sulzernél; Verseghy e ponton ugyanis ismét Engelre támaszkodott erőteljesebben. Az itt számba vett eszközök ugyanazok, amelyeket Engel nyomán már korábban is vizsgált, azaz a versformák, a költői képzelet és a költői kifejezések. Mint erről már volt szó, Engel közülük a metrumot kiválasztva és tüzetesen szemügyre véve jutott el a költészet lényegének felismeréséig, – utána azonban megvizsgálta e szempontból a költői képzeletet és a költői kifejezéseket is. Verseghy most más sorrendben és a korábban tapasztaltnál sokkal szabadabban támaszkodva az eredeti szövegre teszi ugyanezt. E szabad átdolgozás természetesen lehetővé teszi Sulzer idevágó gondolatainak egyidejű recipiálását is; v. ö. elsősorban a „Gedichte” címszót. Inkább Sulzerre, mintsem Engelre emlékeztet a poézis fogalmának a következő oldalon olvasható, mintegy az eddigi vizsgálódások konklúziójaként közölt meghatározásai¹¹:

Die Kunst den Vorstellungen, die unter den Ausdruck der Rede fallen, nach Beschaffenheit der Absicht den höchsten Grad der sinnlichen Kraft zu geben.

...olly Mesterség, melly a' beszédben előadható tárgyat, a' költött képeknek, a' válogatott kifejezéseknek és a' lábmértéknek segedelme által, a' legérzékenyebb erővel felfegyverkezteti.

¹⁰ i. m. B. I. 182. /"Begeisterung,"/

¹¹ SULZER i. m. B. I. 333. ill. VERSEGHY 12.

A poézis célját tisztázni hivatott következő részre, amint erre már Császár Elemér fölfigyelt,¹² egyértelműen Sulzer gondolatai hatottak. Verseghy a lexikon „Künste” címszava nyomán /melyet néhány évvel korábban a kassai Magyar Museum számára szó szerint is lefordított¹³/ először is különbséget tesz végső és legközelebb való cél között. „Végső Tzéllya az ..., hogy, kivált olyan emberekben, kiket, gyengeségük miatt, a’ mélyebb okoskodás által az igazra és jóra vezérelni nem lehet, az észt érzékeny módokkal megvilágosítsa, a’ szívet pedig meg nemesítse”.¹⁴ Elválasztja tehát a két ható területet, az észt és a szívet, egyelőre, mint ez a gondolatmenet folytatása során világossá válik, csak tartalmi alapon: az a mű, amely „józan igazságokat” tartalmaz, az észhez, amelyik pedig „erköltsi tökéletességeket”, a szívhez szól. Ami közös bennük, az a módszer: feladatát mindegyik tárgyának „akaratébresztő és szívindító előadása által viszi végbe”. A „szívindító előadás” kifejezés arra utal, hogy az értelemhez a szíven keresztül vezet az út, azaz a költészetnek a szívre, az értelemre kell hatnia akkor is, ha az észhez akar szólni. A poézis közvetlen célját kifejtő részben ezt még egyértelműbben megfogalmazza: „A szép Mesterségeknek legközelebb való Tzéllyok az: hogy a’ szíveket hathatósan megillessék. Mert az igazat, a tökéletest és a’ szépet az emberrel soha meg nem kedveltethetik, ha tsak azoknak szeretetére az ő szívet az aestheticabeli erők által hathatósan fel nem indittyák”.¹⁵

Verseghy hajlandó tolerálni az olyan művet is, amely „sem valamelly igazságot vagy erköltsi tökéletességet köllemetessé, sem pedig ellenben valamelly tévelygést vagy tökéletlenséget gyűlölségessé nem tősz, hanem tsak egyedül az érzékeny szépnek előadásában foglalatoskodik.”¹⁶ E kijelentése látszólag ellentmond annak a néhány sorral feljebb kifejezett véleményének, hogy az értelmi vagy normális haszon végső célul való kitzzése nélkül „a’ Költés is veszedelmes Tündér, és tsábító Szirén is volna”. Valójában azonban nem jelent többet annak megengedésénél, hogy bizonyos „műdarabcskák” hasznosak lehetnek csupán azáltal is, hogy „vagy a szívet érzékenyítik vagy az elmét élesítik, vagy a jó és helyes ízlést gyarapítják”, s ezzel lehetővé teszik a „fontosabb Műdarabok” igazságának, moráljának befogadását – azaz lehetségesnek tartja a képességek és ismeretek megszerzésének elválasztását. A gondolatmenet nem kellőképpen kifejtett voltának, a látszólagos ellentmondásnak az az oka, hogy a csupán az „érzékeny szépet” ábrázoló művek létjogosultságát is elismerő gondolatokat a Sulzer-lexikonnak nem a „Künste”, hanem /valószínűleg/ az „Empfindung” címszavából vette át, s nem simította a két helyen olvasottakat kellőképpen össze. Sulzer szövegének szó szerinti fordítása az is, amit a „költői áltatásról” /illúzió/ ír,¹⁷ s nem nehéz fölismerni a német lexikon, elsősorban a „Dichtkunst” címszó hatását a poézis tárgyának kétségtelenül önállóbban kialakított meghatározásánál sem.

Ezzel végére értünk a poézis fogalmát elméletileg tisztázni igyekvő résznek; a következőkben Verseghy áttér a „hangegyeztetéssel” kapcsolatos sajátos problémák tárgyalására. Az előadásom elején jelzett négy fő forrás közül Batteux neve itt bukkan fel először, a rímeléssel szembehelyezkedő gondolatai kapcsán. Arra a logikusan felvetődő kérdésre, hogy Verseghy miért nem támaszkodott munkájára már az elméleti részben, Horatius, Batteux, Sulzer és Engel

¹² i. m. 52.

¹³ Magyar Museum 1792. 165-168., 403-414.

¹⁴ i. m. 12-13.

¹⁵ i. m. 14.

¹⁶ i. m. 13.

¹⁷ v. ö. CSÁSZÁR i. m. 52.

irodalomszemléletének a 18. századi európai kontextusba helyezése nyomán válaszolhatunk.¹⁸

Batteux maga is kizárásos alapon igyekszik meghatározni a költészet fogalmát, s Engelhez hasonlóan megállapítja, hogy a költészetnek sem e költői fantázia, sem a verses forma nem meghatározó vonása. Ám a francia szerző ugyanezt állítja a költői ihletről is, s végül arra a következtetésre jut, hogy a költészet lényege a természet utánzása.¹⁹ „Van ebben az ítéletben valami igaz, de még több benne a hamis”²⁰ – válaszolja erre Sulzer. Természetesen nem csupán Batteux-nak, hanem mindazoknak a század első felében meghatározó szerepet játszott gondolkodóknak, akik a racionalizmus szellemében úgy ítélték, hogy a költészet legfőbb törvénye az igazság, feladata pedig a horatiusi utile et dulce szellemében a világról való ismereteknek és az erkölcsnek kellemes tálalása a komoly tudományok befogadására még nem érett ember számára. Következésképpen módszere /és lényege egyszersmind/ a valóság hű követése, a természet utánzása. A művészetek hatóterülete szerintük tehát nem különbözik a többi tudományétól, s végső soron feladatuk is ugyanúgy egy adott tudásanyag közvetítése, vagy legalábbis befogadásának előkészítése. A különbség közöttük csupán az, hogy a költészet könnyebben megközelíthető módon továbbítja az ismereteket, kevésbé képzett embereket is bevonhat a műveltség körébe, s így a felvilágosodás által célul kitűzött egységesen magas szinten művelt olvasóközönség kialakításának eszköze lehet. Ily módon sikerült integrálni a szépirodalmat a kor racionalista-practicista világszemléletébe, ám az a kérdés, hogy melyek a költészetnek azok a sajátos tulajdonságai, amelyek a közvetítő funkció betöltésére alkalmassá teszik, általában homályban maradt. Velük szemben Sulzer és a tőle sokat tanult Engel²¹ a költészet lényegét keresve éppen a korábban homályban hagyott sajátos tulajdonságokat igyekeztek meghatározni, s ezek lényegét, mint erről már Verseghy műve kapcsán volt szó, az élénk érzetek és képzetek ihletett kifejezésében látták, melyek, ellentétben a prózával, már nem közvetlenül az észre, hanem a szívre, az érzékenységre hatnak. E tágabb értelemben egészen Pascalig, közvetlenül pedig Baumgartenig visszavezethető, s a 18. század utolsó harmadában már meghatározó szerepet játszó elképzelés tehát sajátos hatóterületet jelölt ki a költészet számára. Ezzel párhuzamosan a természetutánzást sem tekintették többé a költészet lényegének, csupán egyik eszközének. Sulzer és Engel számára a fő kérdés most már nem az, hogy hogyan lehet a valóságot /Batteux esetében a „szép természetet”/ utánozni, hanem az, hogy hogyan lehet a költészet számára felfedezett sajátos hatóterületet meghódítani. Az erre való törekvés jegyében pedig az utánzás helyett az érzékenység, és az ihlet váltak kulcsszavakká.

Mindezek a változások természetesen még az utile et dulce körén belül történtek. Sulzer minden lehetséges alkalommal igen erőteljesen hangoztatta az ész

¹⁸ E munkánál a következő művekre támaszkodtam elsősorban: A. NIVELLE: Kunst und Dichtungstheorien zwischen Aufklärung und Klassik. Berlin 1960., A. NIVELLE: Literaturästhetik der europäischen Aufklärung, Wiesbaden 1977. K. R. SCHERPE: Gattungspoetik im 18. Jahrhundert. Stuttgart 1968., Aufklärung und literarische Öffentlichkeit, Hrsg. v. Chr. BÜRGER, P. BÜRGER und J. SCHULTE-SASSE. Frankfurt am Main 1980. P. BÜRGER: Zum Problem des Funktionswandels von Kunst und Literatur in der Epoche des Übergangs von der feudalen zur bürgerlichen Gesellschaft, in: Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik 1978/8. 11-27., K. EIBL: Prodesse et delectare: Lyrik des 18. Jahrhunderts vor der Schwelle zur Autonomieästhetik, in: Historizität in Sprach- und Literaturwissenschaft Vorträge und Berichte der Stuttgarter Germanistentagung 1972. Hrsg. v. W. MÜLLER-SEIDEL. München 1974. 281-293., K. WÖLFEL: Zur Geschichtlichkeit des Autonomiebegriffs, u. ott. 563-577., B. J. WARNEKEN: Die relative Autonomie der Literatur, u. ott 599-612.

¹⁹ i. m. B. I. 110-119.

²⁰ „In diesem Urtheil ist etwas wahres, aber noch mehr falsches.” i. m. B. II. 284. „Nachahmung”/

²¹ v. ö. SCHERPE: i. m. 134.

kontrolljának, a költészet végső, morál vagy tudományközvetítő funkciójának szem előtt tartását, s Engel is ugyanezt a nézetet vallja, ha nem is ragad meg minden alkalmat annak kifejezésért. Ám számukra a költészet „végső” és „legközelebb való” célja világosan elválnak, s a hangsúly az utóbbin, a szívre, az érzékekre való hatáson van. Az utile et dulce elvének jegyében álló irodalomszemlélet tehát nem egyetlen monolit tömbként előzi meg az autonóm irodalomfogalom kialakulását, hanem saját körén belül már lényeges változások játszódhatnak le; leegyszerűsítve fogalmazhatnánk úgy is, hogy a hangsúly az utile-ről a dulce-ra helyeződik át. E megfogalmazás azonban már megengedhetetlen leegyszerűsítést jelentene, hiszen a Sulzer és Engel, nyomukban pedig Verseggy által képviselt, lényegében az irodalom autonómiájának kialakulását közvetlenül megelőző irodalomszemlélet erőteljesen szembefordult a pusztán szórakoztatni akaró közönségi irodalommal. Tiltakozásuk paradox módon a kompromittálódott hasznosság-elvvel való szembefordulást is jelentette egyben. A század második felében, az üzleti haszonért dolgozó kiadók tevékenysége nyomán a könyvpiacot elárasztó szórakoztató irodalom ugyanis éppen a felvilágosodásnak abból az elvárásából támadt, hogy a költészet a tudományok terjesztésének eszköze, s ezért minél szélesebb közönségrétegekhez kell szólnia. A nagyközönség megnyerésére kezdetben eszköznek tekintett könnyed-érdekes művek azonban az idők folyamán önálló életre keltek, s kialakult az ún. triviális irodalom /Trivilliteratur/, mely közhelyszerűen ugyan sokáig hivatkozott még tudomány- és morálközvetítő szerepére, gyakorlatilag azonban, később pedig már nyíltan is a pusztán szórakoztatást tűzte ki célul. Amikor Sulzer az ész kontrollját emlegette, s fenntartásait fejezte ki a pusztán szórakoztatással szemben, ezzel a triviális irodalmi gyakorlattal fordult szembe elsősorban. Nyomában járva ugyanezt tette Verseggy is, amint ez munkájának verses Ajánló Levelében és első részéből világosan kitűnik. Szembefordulásuk mögött az a hit bujkál, hogy a triviális irodalmat vissza lehet szorítani, az irodalmi termelést megfelelő gátak között lehet tartani. Hitük persze illúzióknak bizonyult, s a triviális irodalom elburjánzását fanyalognak és kiábrándultan szemlélő autonóm irodalomfogalom képviselői /K. Ph. Moritztól Schillerig/ éppen e regulatív törekvések szélmalomharc voltát belátva léptek túl az utile et dulce elvén: ők elsősorban már nem szembefordultak, hanem háttal fordítottak a triviális irodalomnak.

Az autonóm irodalomfogalom komplex jellemzésére, illetve a kialakulásához vezető 18. századi fejlődés további részletezésére most nincsen lehetőségem. Verseggyről azonban már az itt elhangzottak fényében is megállapíthatjuk, hogy munkájának elméleti részében, ha többnyire csak kompilátorként is s nem szerves továbbgondolóként, de kétségtelenül az európai irodalomszemlélet viszonylag modern, az autonóm irodalomfogalom kialakulását közvetlenül megelőző forrásaiból merített. Ám visszatérve arra az előadás elején felvetett kérdésre, hogy pontosan meddig és hogyan követte Engelt, fel kell hívni a figyelmet arra is, hogy Verseggy az „Anfangsgründe...”-nek csupán a bevezető fejezetét recipiálta – s míg Engel az abban kifejtett elmélettel egy terjedelmes műfajelméleti rendszert alapozott meg, addig magyar követője számára ugyanezek a gondolatok csupán a „hangegyeztetést” elítélő nézeteinek kifejtéséhez szolgáltak ugródeszkaként.

Szajbély Mihály

Verseghy értekezése a Káldi-féle bibliafordításról

Az öreg ex-paulinus utolsó kinyomtatott műve ahhoz a témakörhöz tér vissza, vagyis a biblikumhoz, amelyből annak idején 1783-ban graduált. A „Dissertatio de versione Hungarica Scripturae Sacrae” c. könyv keletkezését és jellegét a régebbi szakirodalom elég jól feltárta, úgyhogy először ennek alapján összefoglalom. A XIX. század elejére a Káldi-féle katolikus biblia utolsó, 1782-es harmadik kiadása is már nagy ritkaságnak számított. Elsősorban Fischer István egri érsek, Jordánszky Elek esztergomi kanonok és Széchényi Ferenc gróf igyekezett a hiány pótlására. Jordánszky pl. Budán, a pesti egyetemi nyomdában fölfedezett négyszáz elfekvő példányt. Széchényi gróf megvásárolta és nagylelkűen szétosztotta őket katolikus plébániák között. Ez is azonban csak csepp volt a tengerben; ezért Széchényi hajlandó lett volna egy új kiadás költségeit is fedezni, ám a püspökök nem tudtak megegyezni abban, hogy ragaszkodjanak-e a régi szöveghez, javítsák-e ki stilisztikailag és ortográfiailag, vagy készíttessenek teljesen új fordítást, másrészt, hogy legyenek-e magyarázó jegyzetek, ahogyan azt a katolikus gyakorlat általában követte. /Ezt a helyzetet festi katolikus egyháztörténetében Hermann Egyed²²/. Fischer érsek már azt tapasztalta a saját egyházmegyéjében, hogy a plébánosok vagy egyáltalán nem rendelkeznek bibliával, vagy a Károlyi-féle protestáns verziót használják jobb híján. Az 1802-ben Észak-Walesben alapult brit bibliatársulat is megjelent Magyarországon 1812-ben. Zay bárónó vezetésével magyarországi bibliatársulat is alakulóban volt, hogy magyar és szlovák nyelvű bibliákat osszon szét. Ferenc király ugyan – a pápai intézkedés nyomán – 1817-ben már be is tiltotta, de csupán óhaját tudta egyúttal kifejezni, hogy végre készüljön katolikus biblia.²³

Horváth Konstantin részletesen ismerteti Fischer fáradozásait a bibliafordítás ügyében 1818. július 9-től, amikor is köriratban szólított munkára minden illetékest, akik már ki is fejtik véleményüket azokon az egyházmegyei zsinatokon, amelyek az 1821. május 24-i királyi engedély alapján a nemzeti zsinatot voltak hivatva előkészíteni; egészen 1822. július 4-ig, mikor az érsek váratlanul elhunyt. Vetése azonban beérett: ugyanis a nemzeti zsinat Pozsonyban már első nyilvános ülésén, szeptember 8-án jóváhagyta az előzetes tanácskozások megállapításait. Két hét múlva, szeptember 22-én a bibliabizottság munkálata már kész is volt, és írásban a primás elé terjesztették.

Hogyan kapcsolódik mindehhez a törekvéshez Verseghy? Ezt már Császár Elemér is említette²⁴, nagyjából feldolgozta Horváth Konstantin fentebb említett tanulmányában, valamint későbbi könyvében²⁵. Eszerint az „Egyházi Értekezések és Tudósítások” 1819-es évfolyamában megjelent zsoltárfordítások az első nyomai Horváth János veszprémi kanonok és az öreg író irodalmi barátságából kinőtt nagy vállalkozásnak, a megkísértett új bibliafordításnak. Egyrészt a hajdani egri osztálytárs, Fischer érsek, másrészt a veszprémi szerkesztő biztatják Verseghyt: előbb arra, hogy tegye meg reflexióit az új revideált Káldi helyesírásáról és a szükséges stilisztikai változtatásokról /latinul/, illetve, hogy ezt tegye közzé magyarul a lapban. Verseghy – levelei tanúbizonysága szerint – már 1819. júliusában elkészítette a latin jelentést és a Genesisből 20 fejezet

²² Hermann Egyed: A katolikus Egyház története Magyarországon 1914-ig. München, 1973, 400-406. l.

²³ Horváth Konstantin: A bibliafordítás kérdése utolsó nemzeti zsinatunkon. Katolikus Szemle, 1929. II. 97-111. l.

²⁴ Császár Elemér: Verseghy Ferencz élete és művei. Budapest, 1903. 362-371. l.

²⁵ Horváth Konstantin: Az „Egyházi értekezések és Tudósítások” /az első magyar katolikus teológiai folyóirat/ története 1820-24. Verseghy Ferenc és Horváth János levelezése 1819-1822. Veszprém, 1937.

próbafordítását. Már arra gondolt, hogy ő lehessen az egyetlen átdolgozó, aki mellett folyamatosan dolgoznék egy kirendelt cenzor, és az elkészült részeket tüstént ki is nyomhatnák. A magyar nyelvű értekezés végül is nem jelent meg, ugyanis kiszivárgott a nemzeti zsinat terve, és Horváthék nem akartak elébe vágni az eljövendő döntéseknek.

Verseghy nagyon remélte, hogy a zsinat is az ő fordítását fogja támogatni, mivel ezt ígérte neki Paintner Mihály, az ex-jezsuita püspök, valamint Pyrker László. Ezek után hozzálátott a „Dissertatio” kidolgozásához. Közben Rudnay Sándor primás is tudomást szerzett a dologról; részben Fischer Istvántól, részben Streiter József kanonoktól, aki az időközben velencei pátriárkává kinevezett Pyrker helyett tájékoztatta a készülő munkáról. Verseghy 1820. július 18-án személyesen átnyújtja a hercegprimásnak a Genesis első 20 fejezetét. 1821. március 21-én Rudnay újra fogadta: ekkor megígérte neki, hogy írásait a zsinat elé terjeszti. Verseghy lázas buzgalommal dolgozik. A szükséges szakirodalmat a veszprémi teológusok és kanonokok szállítják neki. Horváth Konstantin különben tévesen értelmezi – ezt itt kell megjegyeznünk – az 1821. június 8-i levelet, amelyben Horváth János véleményezi a próbafordításra Verseghytől kiválasztott bibliai részleteket. Úgy véli ugyanis, hogy a veszprémi kanonok jelölte ki a költő kérésére a szemelvényeket. A levélben pedig az áll²⁶, hogy Horváth minősíti és jóváhagyja a Verseghy javaslatát. Eszerint teljesen helyesli a Verseghy eredeti választását: Genesis, Máté evangéliuma, Jób, az Apostolok cselekedetei; a Bölcsesség könyve, Szent Pálnak a rómaiakhoz írott levele. Jó a választás – írja – mert a Genesis tárgyalja a világ eredetét és az emberi nem bölcsőjét; Máté a legteljesebb evangélium; Jób „Józes első műdarabja és a szent poézis legfelsőbb remekje”; az Apostolok cselekedete a buzgóság eleven rajza; végül a Bölcsesség könyve a legszebb erkölcsi könyv az ószövetségben és ennek méltó párdarabja az újszövetségből a római levél. Ezen a gondolatmeneten is félreismerhetetlenül rajta van a herderi gondolkodás lenyomata, ha a „Von Geiste der Ebräischen Poesie”-t nem is itt, hanem egy korábbi levelében emlegeti, Verseghy egy zsoltárfordítását elemezve. Verseghy tehát a szemelvényezés érdeme, és benne nem csupán teológiai, hanem költői, illetve irodalomtörténeti megfontolások is vezették!²⁷

Miközben Verseghy talán éppen a Jób ellen áskálódó Sátán szavának visszaadásán és hermeneutikáján tűnődik a kortárs francia Bridel könyvének segítségével, Kassai József szerencsi plébános személyében őt is bevádolja a Sátán a hercegprimásnál. Verseghy nagy elkeseredéssel vette tudomásul, hogy a helytartótanács tankönyvpályázatán vele szemben alulmaradt vetélytárs áskálódik ellene. A primás azonban elküldte neki Kassai beadványát megválaszolásra és tréfásan vigasztalta is. „Mikor mondotta a Herczegnek, hogy ezen írás nekem szívbéli fájdalmat és nyughatatlan álmatlanságot okozott, homlokát érintvén újjával ezeket mondta nevetve: Verseghy! Verseghy! quomodo hoc potuit cordi sumere? Ego hoc communicavi, ut rideat”.²⁸

Tarnai Andor tanácsát követve, az esztergomi primási levéltárban kutattam az ügy aktáit. Sikerült is megtalálnom jó pár ügyiratot Rudnay primás hagyatékában. /Ezúttal is köszönöm Beke Margit levéltáros segítségét./ Az iratsomag a Res litteraria No. 17/69. számot viseli. Utólag a következő címen egyesítették: „Bibliorum Hungaricorum de Nova editione Projecta 1821-1831”. Az első darab Verseghy levele a primáshoz, 1820. július 16-án, Budán kelt. Ebben azt

²⁶ I. m. 237. l.

²⁷ Vess össze: Szauder József: Verseghy pályakezdése: Verseghy és Herder. Sz. J. : A romantika útján. Tanulmányok. Budapest, 1961. 50-89., 142-161. l.

²⁸ Horváth Jánosnak 1822. január 31-én

állítja, hogy már harmadfél éve foglalkozik a bibliafordítás ügyével, Fischer érsek megbízásából. Ezek szerint 1815. elején kezdhetette, a pontosabb adatokat nyilván az egri levéltár kutatásával tudhatnók meg. Először csak a helyesírási, majd az értelmezési hibákat javította, végül elkészítette a Genesis első húsz fejezetét: ez még nem új fordítás volt, csak földolgozás. A hibákat, sőt súlyos tévedéseket azonban a munka ezen fázisában idő és segédeszközhiány miatt még nem tudta kellőképpen feltárni. Ezen a ponton elhatározta, hogy eddigi munkáját az érsek elé tárja, s kidolgozott egy disszertációcskát. /A levél ezen melléklete hiányzik a csomagból./ Összefoglalja főbb tételeit /ezek különben nagyjából megegyeznek a későbbi nyomtatott változat felépítésével./

1. A reformátusok a latin nyelv iránti gyűlöletüktől vezettetve a nemzeti nyelvet a teológiai vitáirásokba bevezették.
2. A katolikusok ue. nyelven kényszerültek felelni és ezért a terminológiát további vizsgálódás nélkül kritikátlanul átvették a protestánsoktól. Kevésbé törődtek az anyanyelv tisztaságával, akár profán, akár szent témákról írtak.
3. Káldi igyekezett, hogy a Szentírás vitatott helyeit megvédje a protestánsok rontó igyekezetétől; és a fordítás többi részében a már kitaposott /rossz irányú/ úton jár. Ezért azután olyan súlyos hibákba esik, hogy még a Vulgátához képest is homályos és gyakran teljesen félrefordít.
4. A Vulgátától gyakran eltér a parallel helyek idézésében.
5. Ahol a protestáns bűz még nem lengte át a szöveget az első két kiadásban, ott a harmadikba már behatolt, az ugyanis már a Tsétsi-féle kálvinista helyesírással készült.

A primás jóindulatát megnyerendő hivatkozik a Patzkó nyomdájában kiadott katekizmus körüli érdemeire. Ezután eléggé megrázó, egyúttal viszolyogtató módon bánja bűneit: „Magasságos Herceg! Akárcsak mindazon egyházi és irodalmi munkálatommal, melyeket azután írtam, hogy Ő Legmagasságosabb Szent Fensége kegyelméből szabadságomat visszanyertem, az ISTENNEK felajánlottam, hogy előtte, aki az irgalom kiapadhatatlan forrása jóvátehessek valamit alázatossággal abból, amit ifjúságomban, midőn szenvedélyeim elragadtak és a rossz emberek a jó látszatával elcsábítottak, vétkeztem az Egyház, a papi rend és hazám ellen nyomorú módon: ugyanúgy könyörgök alázatosan Magasságodhoz...” – hogy tudniillik, hogy munkáját méltassa, és fogadja el.

A második irat már az új fordítás tervezetének másolata, amelyet 1821. július 6-án mutatott be, és ugyanazon hónap 11-én már jóváhagytak. A „planum”-ból kiderül, hogy ez már a könyv végleges tervezetét tartalmazza. A korábbi elkeseredett protestánsellenes hang jórészt eltűnt, és tárgyilagosabb modorba váltott.

1. A régebbi magyar bibliafordításokról beszél;
2. Káldi fordításáról;
3. Az új fordításban követendő orthográfiáról;
4. Káldi három kiadásáról.

Ezután indokolja, hogy miért éppen a mellékelt részeket választotta ki a próbafordításra. Itt nagyon fontos elvet szögez le: a különböző írásmodornak /”scribendi genus”/ a fordítás jellemében is tükröződnie kell! Ennek elkészítéséhez kb. még egy évre van szüksége, egyelőre csak a Genesis mellékeli.

A következő darab Kassai József levele 1821. március 9-ről. A vérmes ambíciójú szerencsi plébános javadalmat is kér magának, mégpedig a szepsi plébániát, de kétségtelenül jól eláztatja Verseglyt is. Terjedelmes levele harmadik fejezetében óva inti a primás-érseket, nehogy az expálosnak adja a biblia-revizíó és -fordítás munkáját, hiszen Versegly mindenben szemben áll a nyelvészet elfogadott nézeteivel, és nem irtózott az egri rituáléban a Szent Keresztység kiszolgáltatásának formuláját így fordítani: „Hiszel-é”, a helyes hiszsz-e vagy hiszesz-e alakok helyett! Ebben eltért mind Káldi, mind a magyar bíboros Cicero, Pázmány helyes ikesige-használatától. A második darab melléklet: 1809. április 29-

én kelt levele Szabó András kassai püspökhöz, aki közölte a szerencsi plébánossal, hogy ne próbáljon előléptetésében – ezúttal kassai kanonokká – reménykedni, hiába műveli oly régen az Úr szőlejét. /Jellemző, hogy a primás kegyeit Kassai ezúttal már nem papi érdemeire hivatkozva, hanem nyelvtudományi és általában irodalmi munkásságával kívánja megnyerni./

A következő levélben, amely 1821. december 6-án kelt, Kassai melléklí részletes tervezetét arról, hogyan kellene kijavítani a Káldi-féle szöveget. A 12 nagyalakú lapnyi szöveg oda lyukad ki, hogy nem kell új fordítás. A revízióra triumvirátust kellene kinevezni. Ebből kettő tudós hermeneuta lenne, akik a héber és görög alapján a becsúszott tévedéseket elsimítanák, és jegyzeteket szerkesztenének a jól bevált kommentárok alapján /mint pl. Bellarmino, Cornelius a Lapide/: a harmadik pedig stilisztikailag és helyesírási javítaná Káldit. Erre a munkára tiszta lelkiismerettel nem tudja ajánlani Verseghyt. Hivatkozik saját nyelvtana azon helyeire, ahol cáfolja Verseghy téves nézeteit. Ezért neve mocskát beleégetné a bibliafordításba, ha Verseghyt hozzáeresztenék! – A beadvány felzetén a primás döntése olvasható: adják ki véleményezésre Verseghynek! Verseghy először félretette Kassai művét, és 1822. január 8-án írt levelet a primáshoz. Örömmel közli, hogy értekezése maga már sajtókész, melléklí is és reméli, hogy a nemzeti zsinat kezdetéig elkészülhet vele a nyomda. Már a mellékelt fordítás-szemelvényeket is befejezhette volna, ha az előző év novemberétől fogva nem sínylett volna nehéz betegségben. Azután elővette Kassai akadémikuskodásait és megválaszolt rájuk, 18 sűrű hasábon, 1822. január 27-én. /Animadversiones in Opinionem et operatum A.R.D. Josephi Kassai de SS. Bibliorum Versionis Kaldi nova editione qualiter adornanda et emendanda./ Ebben tudós és önérzetes módon védi meg magát, megjegygezve, hogy nem tudta eldönteni, vajon a pimaszság avagy a bugrisság /"praesumptio et inurbanitas"/ viszi-e el a pálmát ellenfele iratában.

Az iratcsomó következő darabja július 15-én kelt levél. Verseghy ebben szomorúan közli a primással, hogy június óta reumatikus láz és köhögés gyöttri, de így is elvégezte műve korrektúráját, ezzel befejezhette a régóta húzódó könyvet. Külön kéri Rudnajt, hogy gondosan olvassa át a mű végkövetkeztetését /conclusio/, hogy nem maradt-e benne valami olyasmi, ami nem tartoznék rá, vagy esetleg időszerűtlen. Külön összefoglalta azokat a fő különbségeket, melyek az ő helyesírási elveit elválasztják ellenfeleiétől. Végezetül még egyszer megköszöni a primás nagylelkűségét, hogy elfogadta a mű ajánlását, és viselte a kiadás költségeit.

Ez a búcsú. Még Sággy Ferenc két nyári leveléből értesülhetett a primás, hogy a nyomtatás szépen halad, illetve elkészült. Az Egyetemi nyomda korrektora, Verseghy barátja és későbbi életrajzírója e levelekben a szerző egyre rosszabbodó egészségi állapotáról is hírt ad.

Szeptemberben összeült a nemzeti zsinat. A fennmaradt aktákat Esztergomban átnéztem, de nem leltem nyomát, hogy Verseghy műve a Király József püspök által vezetett biblia-fordítási bizottságban előkerült volna. A javaslatok szinte kizárólag a Káldi-féle szöveg revíziója körül forogtak, új fordításra csak a német, szlovák és horvát bibliával kapcsolatban gondoltak. Rudnay talán azért állt el Verseghy tervének propagálásától, mert az öreg tudós állapota válságosra fordult, és munkáját rajta kívül senki sem tudta volna befejezéshez juttatni. Azután decemberben meg is halt Verseghy; a zsinat aktái évekig porosodtak Bécsben; végül sem a királyi, sem a pápai jóváhagyást nem nyerték el. Rudnay jobb híján Kassainak adta ki véleményezésre, már a következő

évben, a Dissertatiót. /Ez a sors humora, hogy Arany János-i fordulatot használjunk./ Ez irat 1823. január 2-án, a kísérelőlevél január 9-én kelt. Kategorikusan elutasítja Verseggy javaslatát, főleg az ikes ragozás elutasítása és helyesírása miatt. „Eszek, iszok, re vera piszok!” – kiált föl Kassai, mikor az egész magyar és erdélyi múltat vonultatja föl Verseggy ellen.

Az epilógusban némileg csillapodva, hat helyen elismeri Verseggy igazát Káldival szemben. Megjegyzendő, hogy exegetikai kérdéseket egyáltalán nem érint: ehhez nyilván képzettsége is hiányzott. A prímás Korondi József kanonoknak adta ki véleményezésre az ügyet. Az pedig röviden lezárta. Mivel a szent nemzeti zsinat Káldi csekély javítása mellett döntött, a javítást a veszprémi Horváth Jánosra kell bízni. Benne egyesül a szükséges magyar nyelvtudás és a teológiai készség. /Horváth János ezen munkája sosem készül el; hogy beléfogott-e egyáltalán, ezt további veszprémi levéltári kutatásokkal kellene tisztázni./

Az aktacsomagot két levél zárja. Az Arad megyei latin-magyar költő és magántudós az egyébként igen „érdekes szerepet játszott Perecsényi Nagy László 1824. június 17-én javasolja a prímásnak, hogy sürgősen adja ki, kis és kezelhető formátumban a bibliát; a sziléziai német Scheibel példáját hozza fel. /Ad acta került. /Végül epilógusként 1831. január 7-én Jordánszky Elek kanonok levelét olvashatjuk. E nagytudományú férfiú – tudjuk, Széchényi Ferenc törekvése óta – sokat fáradozott a magyar biblia ügyében most miután felsorolta az eddig meghíúsult törekvéseket, legalább azt kéri a prímástól, hogy a papneveldek számára nyomassa ki újra, akár változatlanul, a végleg elfogyott Káldi-féle szentírásfordítást.

Tudjuk, hogy új kiadásban majd csak 1870. körül Tárkányi Béla átdolgozásában került sor. Gyökeres átdolgozásra, a tulajdonképpen elérni kívánt céllal pedig csak még később, századunkban /1928-34 között/ a Szent István Társulat kiadásában. Verseggy torzóban maradt műve viszont, mint új fordítás tulajdonképpen a Jeruzsálemi Bibliakutató intézet új kritikai kiadása nyomán, a 60-as évek végén készült új katolikus magyarítást előlegezi. Reméljük, hogy minél előbb – a szolnoki Verseggy Könyvtár jóvoltából – sor kerül az értekezés magyar fordítására, mely egyúttal a benne foglalt bibliai florilegium új kiadása is lenne, és így új, nagyfontosságú dokumentummal járulhatna hozzá Verseggy irodalmi és tudományos jelentőségének feltárásához.

Ez a mű fordításként szépirodalmi értékű, exegetikai munkaként pedig kora legjobb világszínvonalán áll, és a magyar katolikus, de még protestáns bibliatudományt is évtizedekkel megelőzi. Hebraisztikai szempontból Krausz Sámuel vizsgálta, és valódi hódolattal adózott Verseggy tudományának.²⁹ Az agg tudós felekezeti elfogultság nélkül, mint Krausz kimutatta – csak tudományos szempontokat mérlegelve használta a kommentárokat, köztük rabbinikus forrásokat is. Bírálta, ha kell, az eredeti alapján a Vulgátát, nem törődve a Szent Jeromos fordításának tekintélyét őrző dogmával. Különösen felhasználta Dereser korszerű német fordítását, melyet a katolikus Egyház heterodoxnak minősített.

Végezetül olvassuk el Verseggy fordításában a 41. zsoltárt, hogy e mű költői szépségeiről is fogalmat alkothassunk.³⁰

²⁹ Krausz Sámuel: Verseggy Ferencz, mint héber nyelvtudós. Egyetemes Philológiai Közlöny, XXIII. 1899. 214-226. I. V. ö.: uő.: Verseggy a bibliai nyelvről. Magyar Nyelvőr, 1899. 318-319. I.

³⁰ Dissertatio... Budae, 1822. 148-149. I.

Kóre' fiainak éneke, a' Musicamesternek.

2. Valamint a' szarvas a' forrásvíz után
esdeklik, úgy kívánczik lelkem tehozzád
Istenem!

3. Az Istent, az élő Istent szomjazza
lelkem. Mikor jelenhetek meg ismét az Ur-
nak színe előtt?

4. Könnyhullajtásom lett táplálékom éj-
jel nappal, mióta egész nap azt kérdezik től-
em: hol van a' te Istened?

5. Reped szívem, ha meggondolom,
mint mendégéltem hajdan az ünneplő soka-
ság között az Ur' házába dücsőítő énekszó-
val.

6. Mit keseregsz lelkem? mit szoron-
gatsz engemet? Bizz az Istenben! Dicsői-
tem én még őtet, üdvözítő színének látá-
sáért.

7. Búbánattal epeszt engemet szívem,
én Istenem! mikor itt a' Jordán' partyainn,
Hermonnak bércze mellett, a' kis Mitzar
hegynél eszembe Jutsz.

8. Valamint egymást úzik a' mélységbe
amott a' habok, hol a' csatornák zúgva le-
omlanak: úgy rontanak rám zúgó habjaid,
úgy zúgnak árjaid át rajtam.

9. De nappal még is el nem hágy engem'
az Urnak irgalma; éjjel pedig mellettem van
éneke, mellettem a' könyörgés élő Istenemhez.

10. Imigy szólítom én meg őtet: „Kő-
szálam! mért felejtesz el engemet? mért
kell az ellenségtől lenyomva gyászban jár-
nom?

11. Óh! miként szaggattya minden
csontyaimot, mikor nyomorgatóim csúfo-
lódván, egész nap kérdezik tőllem: hol van
a' te Istened?

12. Mit keseregsz lelkem? mit szoron-
gatsz engemet? Bizz az Istenben! Dücsői-
tem én még őtet, Üdvözítő színének látásáért.

Szörényi László

Verseghy Könyvtára

Catalogua Librorum donati Ex-paulini Franc. Verseghy, Prímási Levéltár, Act. Vic. 201. 986/1822. A költő hagyatékával foglalkozó gazdasági iratok, orvosi receptek, számlák között található a fenti jelzetű könyvtárjegyzék. Verseghy öregkori könyvtárának köteteit sorolja föl, az ábécé rendje szerint. A katalógus említésével az általunk ismert irodalomban sem találkoztunk. A könyvek összeírása egyébként gazdasági céllal történhetett, hiszen a címmegjelölések hozzávetőlegesek, a könyvméreteknél, a kötetstípusoknak a leírása viszont részletes, pontos. A könyvtár örökösödés tárgya volt: két évvel a költő halála után Kikinger Eleonórának, Verseghy gondozónőjének a birtokába került. /Sághy Sándor: Verseghy Ferencz' maradványai és élete, Budánn 1825. 228./ Richtig Empfangen Eleonóra Kikinger: ezeket a szavakat olvashatjuk a könyvjegyzék utolsó lapjain is. Alatta Sághy Ferencnek, Verseghy öregkori barátjának az írását találjuk: Signatum Budae die 12a Januarii 1824. Franciscus Sághy qua Testamenti Verseghyani Executor. A katalógust valószínűleg ő készítette: az idézett soroknak és a könyvjegyzéknek az írásképe ugyanis nagyon hasonló... 1810. folyamán Verseghy maga is összeírta a könyvtárába tartozó műveket: ám katalógus csupán töredékesen maradt fenn. Szövegét Gálos Rezső közölte: Verseghy könyvtára 1810-ben, Györi Szemle, 1932. E jegyzékből kiválogattuk mindazokat a műveket, amelyek a költő öregkori könyvtárában /ma már ismeretlen okból/ nem szerepelnek.

Az öregkori jegyzék 350 tételt tartalmaz, ezt 273 újabbal sikerült az autográf katalógusból kiegészíteni, így azoknak a könyveknek a száma, melyeket vizsgálni tudunk, összesen 623... Verseghy könyvtára c. forrásközlő dolgozatunkban /mely jelenleg sajtó alatt van az Akadémiai Kiadónál/ megpróbáltuk a könyvtárjegyzékek szövegét, címleírásait betűhűen közölni, szövegkritikai szempontból földolgozni, s a katalógusoknak a költő életútját érintő tanulságait elmondani. E rövid tájékoztatóban nincs mód a teljes örökséggel számot vetni, így elsősorban a jegyzékek azon tanulságait emeljük ki, jelöljük meg, amelyek Verseghy életének és pályájának kutatása szempontjából valamilyen újdonságot jelentenek.

Különös figyelmet érdemel, hogy Verseghynek a magyar és világirodalom egyetlen szerzőjétől sincs megközelítőleg sem annyi könyve, mint Bessenyeitől. Bessenyein kívül a bécsi testőrírók körének további munkái is szép számmal helyet kapnak a könyvtárban, így Báróczy, Barcsay, Czirjék Mihály munkái. Mindez Bessenyei és Verseghy /mindmáig hipotetikus/ kapcsolatának tüzetesebb vizsgálatára irányítja a figyelmet. Ennek nyomán meglepően erős emberi és szellemi összekapcsolódásra figyelhetünk közöttük, melynek látványos végpontjai egyrészt, hogy Bessenyei Verseghynek a híres Millot-fordítását, miután a költőt a papi börtönbe zárják érte, hamarosan megszerzi, s ott, annál a mondatnál folytatja tovább, melynél Verseghy annak idején abbahagyta. Ugyanakkor Verseghy az 1810. körüli években Egy tudós társaságnak szervezéséről címmel röpiratot ír, voltaképpen akadémiai méretű és célzatú programot fejtve ki: ám szinte minden súlyosabb részletében Bessenyei jámbor szándékának egykori alapvonásait követve. Hasonlóan új megvilágításba helyezi Verseghy munkásságát a könyvtárában fennmaradt, rendkívül nagy számú színházi kiadvány, szöveggönyv, drámaszöveg: eleven színházi kapcsolataira, a bontakozó budai színházi életben játszott, meghatározó szerepére irányítja a figyelmet. Eszmei, világnézeti indíttatásának alaposabb megértését, részletesebb kiderítését segíti elő az a közel száz underground politikai röpirat, amely élete végéig megőrződött a dolgozószobájában, köztük negyven-ötven példányban megjelent, európai ritkaságok is. Verseghy filozófiai műveltségének eddig alig tanulmányozott

részeire irányítja a figyelmet az újkori angol filozófia klasszikusainak /Barclay, Home, John Locke/ jelenléte a könyvtárban: s egyben a költő angol orientációjának szinte teljes kideríthetlenségére. Irodalmi műveltségének elsősorban kozmopolita színezetére derül fény a könyvtárból, ugyanakkor a régi magyar irodalom értékeinek ismeretére is /van például Janus Pannonius kötete is./ Egyes kortárs irodalmi művek jelenléte alapján a filológiai nyomozás annak megállapításáig juthat el, hogy a költő nem csupán a korabeli magyar irodalom élvonalbeli képviselőivel állt szoros, személyes kapcsolatban /így eddig nem sejtettük, hogy minden valószínűség szerint Csokonaival, Kiss Jánossal is például/ hanem a ma már szinte egészen ismeretlen, az akkori irodalmi élet harmadik, negyedik vonalába tartozó szerzőkkel is, sokszor szinte mesterükként, meghatározó mentorukként.

Valamennyi kérdésről, s az említettek mellett még számtalan apróbb érdekességről, a könyvek kapcsán részletesen szól a dolgozat. Rövid beszámolóinkkal elsősorban annak elolvasásához szerettünk volna kedvet csinálni.

Deme Zoltán

Újabb adatok Verseggy Ferenc és szüleinek szolnoki éveikhez

A szolnoki születésű Verseggy Ferenc kora gyermekkoráról és apjának, Versegi Jánosnak Szolnokra kerüléséről, itteni tevékenységéről keveset tud a szakirodalom. Ismert az 1753. április 3-i bejegyzés az egykori ferences rendház anyakönyvében a szülők, keresztszülők nevének feltüntetésével, más helyi levéltári forrás alig kínálkozik. Ennek magyarázatát kívánom adni.

Szolnok várostörténeti kutatása szempontjából rendkívüli veszteséget okozott az 1739. március 12-én Bozsó Imre kertjében keletkezett tűz, mely „az egész várost elhamvasztotta, még a sópajtákát és a sőtisztek lakását is”. Az orkánszerű szél az égő zsarátnokot a Tisza-hídra is rávitte, azt felgyújtotta, sőt még a Tiszán lévő tutajok jó része is leégett. A tűzvész következtében a kamarai hivatalok iratain kívül elpusztult a városi iratanyag nagy része is. A kárt még növelte, hogy 1742. szeptember 19-én újabb 175 ház égett le.

Szolnok város előjárói a Mária Terézia-féle úrbérrendezés előkészületei során 1769. március 7-én panaszojják: „Hogy pedig több arendatitius contractust /árendás szerződést/ nem producálhatunk, oka az, hogy szegény Városunk circa annum 1739. és 1742. kétszeri gyűlés által megégvén, Városunk Házából kihordozkodván, sok actánk a nagy oonfusio miatt nem tsak el vesztenek, hanem meg is égtenek...” /Heves m. lt.: Polg. perek 901./

Szerencsére a rendház és a ferences templom épen maradt, mivel a várostól nyugatra épült fel, attól nagyobb szabad terület választotta el, és ez megakadályozta a tűz tova terjedését.

Szolnok települési képét Jól tanulmányozhatjuk azon a kéziratos térképen, melyet 1742-ben Mikoviny Sámuel, a kiváló térképész készített, s amely jelenleg Bécsben, a Hofkammerarchiv-ban található. 1971-ben egy turistaút alkalmával volt alkalmam sok más dokumentummal együtt tanulmányozni, a mikrofilmjét még 1950-ben megszereztem az OSZK útján. Fotót és xeroxot is készíthettem róla és az eredeti színezés szerint a jelmagyarázatnak megfelelően utánaszíneztem. Mikoviny Szolnok térképe plasztikusan rajzolja meg a vízzel védett várat, valamint a várost övező – akkor -szárazárok nyomvonalát a rajta lévő hidakkal. Ez a mai Tisza Szálló-Irodaház-Hajnal u.-Szövetség ABC és a Zagyva vonalát jelenti.

A térkép mellékleteként Mikoviny megrajzolta az 1741-ben Szolnokon épült sóraktárat is. Ez a sóraktár a várost övező árkon kívül épült a Tisza-parton. Főbb méretei: 70 m hosszú, 20 m széles épület, melynek 20x15 m-es középrésze keresztboltozattal van ellátva, magassága 15 m.

A másik sóraktárat építés közben találta és ez a kamaravárosban – a tűzvész által elpusztult – régi sóraktár helyére épült. Méretére jellemző, hogy 72x18 méter alapterületű 10 m magas tetővel, s a teljes épületmagasság 14 m volt. Ennél a sóraktárnál is felhasználták az 1723-ban épült keresztboltozatos középrészt.

Ezt a Tisza-parti panorámát őrizte meg számunkra Lehnhardt Sámuel rézmetszete is, amelyet a szolnoki céhek készítettek és használtak a céhleveleken.

Ilyennek látta a Tisza-part képét Szolnok szülötte, Verseggy Ferenc is, aki gyermekkori élményeire így emlékezik:

„...Én kül Szolnoknak sükeres térségeit áldom,
hol remegő szemeimbe az első
napragyogás ötlött. Itt hempelyeg enyves iszapján
a' Tiszavíz; itt omlik ölébe
Zagyvánk. Egybevegyült vizeinn a szőke folyónak
a' szép híd: a' Szandai dombig
két sor fűzfa között izmos töltések; utánnok
szóllók a' Varsányi határig.
Legmagasabb partyánn a' víznek látszik az egyház,
a' sótár 's a' hajdani földvár...”

Verseghy a „Külső Szolnok” című költeményében poéta nyelvén azt fogalmazta meg, amit régi térképek, metszetek, épületalaprajzok segítségével mi is akartunk: plasztikusan elé tárni, milyen volt Szolnok a 18. század közepén. Milyen szerepe volt a Tisza-hídnek, a tiszai átkelőhelynek, és milyen épületeknek tükörképe villant fel a Tisza csendes vízében.

Mondandónkat egészítsük ki egy olyan várostörténeti és műemléki adattal, amely az 1777-es Canonica Visitatio tanulmányozása során bukkant elém. Egy olyan – ma már nem létező – műemléki épület építéséről van szó, amely Verseghy családjához kötődik. A kápolnák felsorolásánál az egyházlátogatási jegyzőkönyvben ezt találjuk: „Alterum in Oppido prope Domum Civicam exiguum, quod vix Sacerdotem et Ministres capit, in hon. S. Rochi circa anno 1749. a Joanne Versegi, olim provisore Varsányiensi dein Incola Szolnokiensis erectum... anno priore... illud renovari fecit Leopoldus Tresser, Curator publici hospitij ad album Equum...”

Magyarul: a kápolnák közül „a második a városban, a városháza közelében van, olyan kicsiny, hogy alig tudja befogadni a papot és a ministránsokat. 1749 körül Versegi János – egykori varsányi tiszttartó, azután szolnoki lakos emelte Szt. Rókus tiszteletére... az előző évben /azaz 1776-ban/ renováltatta Tresser Lipót, a Fehérlő vendéglő bérlője, /a Fehérlő vendéglő helyén a Kossuth tér és Tisza A. u. sarkán ma kollégium található/.

Az 1781-es Can. Vis. nagyjából ugyanazt a szöveget ismétli meg, csak az építés idejét rögzíti pontosabban 1749-re. Versegi Jánosról el kell még mondanunk, hogy nyolc évvel később született fiuk, Verseghy Ferenc.

Verseghy szüleinek lakóházával kapcsolatban itt említjük meg, hogy a szolnoki vár 1753-as és 1778-as kéziratot térképeinek segítségével tudtuk 1957-ben tisztázni, hogy Verseghyék nem a vár területén laktak, amely vélekedés alapján a múlt században ott kapott utcanevet, hanem a Mikoviny térképén szereplő, 1741-ben épült – a városárkon kívül fekvő – sóház környékén.

Az 1753-as térkép feltünteti a várban lévő épületek rendeltetését, azokat csak a katonaság használta, a Kamara-városban nem volt megfelelő sőtiszi lakás. Így lehetett pontosítani Verseghyék lakását a Verseghy gimnázium térségére. Ezt fogalmaztuk meg 1957-ben, a Magyar Diafilmgyártó Vállalatnál készült Verseghy Ferencről szóló diafilmben egy emléktábla szöveg tervezetével – Kisfaludi Sándorral, a Verseghy Könyvtár akkori igazgatójával közösen. S később tényleg felkerült a márványtábla a Verseghy gimnázium homlokzatára.

Telekkönyvileg is meghatározhatók a sőtiszi lakások, 1882-ben ugyanis Szolnok város Tanácsa a kincstártól megvásárolja a Kamara-város és a vár ingatlanai jórésztét. Az 1882. febr. 18-án kelt „Örök adásvételi szerződés” 11. pontja kimondja, hogy továbbra is a kincstár tulajdonát képezik: a 378. sz. telekkönyvben a 490., 491., és 492. hr. számmal jelzett ingatlanok. Ezeket a „dicasterialis

épületeket” a mai gimnázium építésekor vette meg a város 1887-ben. /Szolnoki Közélet, 1982. február hó, 23-25 p./

A hadmérnöki térképek, rajzok adatait tegyük életszerűbbé egy olyan leírással, amelyet Xavier de Feller belga származású utazó – több esztendő tölten hazánkban – Szolnokról készített 1767-ben /Xavier de Feller: Itinéraire, ou Voyages de Mr. Abbé de Feller en diverses parties de l'Europe, en Hongrie, en Transylvanie... Paris, 1822. I-II. kt./: „... Máramaros megyéből sok fát úsztatnak le a Tiszán egészen Szolnokig. Igen mérsékelt áron adják el a fát és ez elegendő az egész környező tájnak... Hal olyan mennyiségben van a Tiszában, hogy az emberek szigonnyal fogják. Ugyanezt mondhatják a madarászok, akik a folyó és a tó partján laknak... Voltunk túzok-, gödény- és vadliba vadászaton is...

A tájak nagy termékenysége mellett a lakosok nagyon szegények, és részvételre indító életet élnek. Nagy részük majdnem minden nap a barmokkal együtt a jószerencsére van bízva. Egy szobácskában tölti az életét egy egész család, szegényesen és nyomorúságban és egyformán is túrik...”

A tájra is érvényes megfigyelései után nézzük mit talált itt: „Ez idő alatt nyolcszor jártam Szolnokon... hírnevét várának köszönheti, amelyet I. Ferdinánd kezdett építeni, és amelynek hosszú időn át a törökök voltak az urai. A vár egy háromszögletű földdarab, amelynek a Tisza és egy másik folyó nehezíti meg bevételét. A nagy várkapu alatt láthatók egy – a Tiszában talált – óriás állat csontjai. Ez az óriás lehetett 12-14 lábnyi /3,5-4 m, mamutcsont/... A szigorított ferencrendieknek szép templomuk van Szolnokon. A nagyhét tartama alatt láttam a nagyon változatos szertartásokat. Egy magát arcon verő embert, ostorozó körmenetet; asszonyokat, akik magukat ostorral ütötték, és egy csoport legénykét, akik iszonyatos zajjal püfölték a földet. Ez volt hát a „Pilátus verése...” A szolnoki konvent guárdiánja, név szerint Ács Bonaventúra engem nagy barátsággal és tisztelettel fogadott. Ez atyák templomán és a váron kívül Szolnokon nincs más nevezetesség, mint a sóraktár. E raktár igen nagy és a só, amit a rónaszéki sóbányákból hoznak nagyon jó...

A szolnoki vár helyőrsége ma 100 ember. A várban és egész környékén, éppen úgy, mint Szeged táján, ha kissé leás az ember a földbe, emberi csontok és rettenetes háborúk emlékei tűnnek elő. Magyarország az a táj, ahol Hollandiát és Lombardiát kivéve, a legtöbb háború volt. Mindenütt csaták emlékeire és sáncokra találunk rá...”

A latinus műveltségű szerző – érthetően – klasszikus idézethez folyamodik, hogy mondanivalóját még jobban érzékeltethesse:

„Scilicet et tempus veniet, cum finibus illis
Agricola, incurve terram molitus aratro
Exosa inveniet scabra rubigine pila,
Et garvibus rostris galeas pulsabitque inretes
Grandiaque effossis mirabitur ossa sepulchris.”

/Vergilius: Georgicon, liber 1./

Lator László átköltésében, klasszikus versmértékben ez így hangzik:

„Jámbor földművelő töri arrafelé az ugart és
Rozsdás lándzsahegyet fordít ki görbe ekével.
Nagy horpadt sisakot kondit meg a földben az ásó
S bámul: előtte holt katonák nagy csontja fehérlik.”

Xavier de Feller – a költői részlet után – ecseteli a táj pusztulását a felszabadító háborúk idején. „Nem nagy ideje, hogy a szép síkságokat művelik. A törökkel vívott háborúk mindent elpusztítottak; nem lehetett ott látni egyetlen embert, falut, nyáját, sem megművelt területet. Valóságos sivatag lett...”

Így látta Szolnokot egy külföldi Verseggy gyermekkorában 1767-ben, s tegyük hozzá: egy olyan ember, aki Európa számos országát bejárta.

Egészítsük ki magával Verseggyvel azt, amit a belga szerző Verseggy gyermekkorának szolnoki népszokásairól ír. Dr. Bartha Lászlóné ny. gimn. igazgató Verseggyi: *Analyticae Institutionum Linguae Hungaricae* fordítása közben érdekes adatra bukkant: /III. Usus aestheticus... Caput XXI, 20. /: „Emlékszem, hogy Szolnokon, Tisza menti szülőhelyemen gyermekkoromban a magyar iskolamester szt. György /helyesen: szt. Gergely/ ünnepén, március 12-én évente ünnepélyes nyilvános játékokat rendezett, amikor a fiúk részint futásban vagy birkózásban versenyeztek, mások futás közben nyilakkal póznára függesztett koszorún lóttak át, s ezeknek a versenyeknek szinte az egész város nézőközönsége volt. A tűz ünnepét, amikor Keresztelő szt. János születésének éjjelén mindkét nembeli ifjúság váltakozva átugrálja a tüzet, Szolnokon is, Tirolban is egyaránt láttam virágozni. Egyszóval nagyon is valószínű, hogy alig találni hazánkban várost, ahol aratást vagy szüretet valamilyen játékokkal ne ünnepelnének, amelyeket lehetne jobb formába önteni, korlátok közé szorítani, sőt hasznossá tenni, anélkül, hogy különösebb költségráfordítást igényelnének.” /A magyar nyelv szabályainak elemzése. III. XXI. fejelet. 906. p./

Ilyenek voltak a hétköznapok és az ünnepek Szolnokon Verseggy gyermekkorában. Verseggy apja halála után elkerült Szolnokról. A Verseggy János által a mai városháza környékén épített barokk kápolna nyom nélkül elenyészett. Verseggy nyelvészeti, irodalmi, zenei munkássága a magyar művelődés része lett. De hosszú időnek kellett elmúlnia, míg a szülővárosa megismerte és magáénak vallotta a „Szolnoki hárfás”-t, aki élete delén is annyira szívében melengette szülővárosát, hogy máig a legművészebb költői sorokat írta róla a „Külső-Szolnok” című költeményében. S amikor a Tisza-hídról Szandán keresztül a varsányi határig fut akadálytalanul a tekintete, gondolata Varsányra, az egykori Rákóczi-birtokra száll, ahonnan apja, Versegi János Szolnokra költözött, abba a Tisza-parti városba, amelyből messzire látszott „az egyház, a’ sótár ‘s a’ hajdani földvár. ...”

Kaposvári Gyula

1. kép: Lehnhardt Sámuel metszete Szolnokról a sóházakkal, melyeknek alaprajzait 1741-ben Mikoviny Sámuel készítette.

2. kép: A *Canonica Visitatio Szolnokiensis-1777.* részlete a Versegi János által 1749-ben építtetett Szt. Rochus kápolnával.

3. kép: A szolnoki vár 1778-as felmérési rajza a bécsi Hadilevéltárból. Jobbról a vár részlete, balról a vizesárok körülvett „Kamarai város” a sóházak alaprajzával.

Verseghy Ferenc szolnoki utóélete

Az első nyomra, amely Verseghy szolnoki emlékezetére utal, a Tiszavidék c. lap 1881. évi első számában bukkantam.³¹ Itt történik említés arról, hogy Elek György 1862. febr. 16-án, nyilván a költő halálának közelgő 40. évfordulójára való tekintettel ajánlotta a Kaszinónak Verseghy emlékének megörökítését. Akkor el is fogadták az indítványt és a kaszinó részére arcképének megfestését is megrendelték. Ez a nemes kezdeményezés azonban feledésbe ment, s csak közel 20 évvel később került újra napirendre.

A szolnoki értelmiség legjobbjai azonban már ekkor magukhoz közel állónak érezték a város költő szülöttének sorsát, pályáját, tudós-költői hagyatékát. Ezt bizonyítja Négyessy Lászlónak, a szolnoki főgimnázium tanárának, a későbbi egyetemi tanárnak a gimnázium évkönyvében megjelent értekezése Verseghy Ferencről, a versújítóról.³² Ettől kezdve a főgimnázium tanárai és tanulói lettek a költő emlékének legszorgalmasabb ápolói. Hogy a város vezetői is érezhették azonban a maguk felelősségét, következtethetünk abból az 1894. márc. 14-i közgyűlési határozatból is, amely a régi Vár utcának Verseghy nevét adta, s egyben a régi kisebb utcát, amely Verseghy nevét viselte, Bástyá utcának nevezte el.³³ Az iskola önképzőköre pedig, amely 8 évi szünetelés után Balogh Péter tanár felügyeletével 1895. okt. 4-én alakult újjá, felvette Verseghy Ferenc nevét.³⁴

Feltételezhető, hogy a Verseghy-kultusz újabb hulláma összefüggésben lehet Verseghy elfeledett és elhanyagolt vízivárosi sírjának a Hunfalvi János fiú felsőkereskedelmi iskola által történt gondozásba vételével. A sírt Búzás István tanár 1892. tavaszán az általa vezetett önképzőkör diákjaival rendbe hozatta, s az önképzőköri tagok gyűjtéséből befolyt 48 osztrák forintért síremléket is állított neki e felirattal: „Itt nyugszik nemes Verseghy Ferenc Szent Pál szerzetesbeli áldozópap, majd író, akit művei halhatatlanságra emeltek. 66 esztendősen 1822. december 15-én halt meg.”

Az iskola önképzőköre pedig felvevén Verseghy nevét, ettől kezdve hű apolója lett a szolnoki szerző sírjának.³⁵

1895-től tehát már két középiskola önképzőköre viselte Verseghy Ferenc nevét.

A város közvéleményének hangot adó Jász-Nagykun-Szolnok megyei Lapok ekkor, Verseghy halálának 77. évfordulóján vetette fel először annak szükségességét, hogy a gimnázium önképzőköre e jeles napról ünnepi ülés keretében emlékezzék meg.³⁶ Végeredményben ide nyúl vissza az a kegyeletes

³¹ Néhány szó a Verseghy-emlékhez - Tiszavidék, 1981. 1. sz.

³² Négyessy László: Verseghy Ferenc mint versújító = A szolnoki magy. kir. áll. főgymn. Értesítője az 1888/89. iskolai évről

³³ Láncki Sándor: Szolnoki és J.N.K. Szolnok vm-i Útmutató. Szolnok, 1906. 104. p.

³⁴ Dr. Iványi Ede: A gimnázium története = A szolnoki magy. kir. áll. főgymn. Értesítője az 1896/97. iskolai évről 18-19. p.

³⁵ Dr. Krusché Emil: Verseghy Ferenc élete és működése = Bp. 1932. Klny. a II. ker-i Hunfalvi János fiú felsőkereskedelmi iskola 1931-32 évi értesítőjéből 21-22. p.

Szilágyi Károly részvénytársasági igazgató sírnál elmondott szavai rávilágítanak miért éppen egy kereskedelmi iskola választotta Verseghyt önképzőköre névadójául: „Mi... akik a gyakorlati életre készültünk a mi kereskedelmi iskolánkban, Verseghyben nem a maradinak látszó filológust, hanem a bátor és a világ haladásával lépést tartó magyar költőt választottuk példaképül. Emlékehez való ragaszkodásunk egyik gyökere éppen az volt, hogy ő fordította magyarra a Marseillaise-t és az ún. francia forradalmi kátét. Mindkettőben mi annak a magyar városi polgárságnak egy-egy előrelépését láttuk, amelynek további kialakításában magunk is részt venni kívántunk.”

³⁶ Verseghy halálának évfordulója = Jász-Nagykun-Szolnok-megyei lapok 1899. 100. sz. 3. p.

szokás, hogy az iskola növendékei azóta is valamilyen formában megemlékeznek névadójukról.

Két évvel később Jász-Nagykun-Szolnok vármegye törvényhatósági bizottsága 1902. március 21-i ülésén – elfogadva Bíró Mátyás vm-i főpénztárnok indítványát – 200 koronát szavazott meg egy, a szülővárosban felállítandó Verseggy-szobor céljára és felhívta a megye településeit is az adakozásra.

Úgy tűnik, a szobor felállításának gondolatával az iskola tanári kara és növendékei már előbb foglalkozni kezdtek, s a Bíró-féle javaslat már mintegy a szolnoki közvélemény akaratának kifejezése is lett. A tanulók ugyanis már néhány éve gyűjtögettek filléreiket „hogyan régebbi irodalmunk egyik lánglelkese és nagytehetségű munkásának szülővárosában nagy érdeméhez és sohasem lankadó munkásságához méltó emléket” állítsanak.³⁷ A szoboralap javára a megindult gyűjtés eredményeként 1904. júniusáig 1189. K. 90 f. gyűlt össze. A megye települései közül Alattyán, Kunmadaras, Fegyvernek, Törökszentmiklós, Jászdózsa, Tiszabó, Jászládány, Kenderes, Jászkisér, Alsószentgyörgy, Jákóhalma, Abádszalók és Besenyszög járt elől jó példával.³⁸

Vagy a kezdeti lelkesedés lohadt le, vagy a gazdasági viszonyok neheztedtek meg, tény azonban, hogy négy évvel később is 1711 korona volt az alap összege, pedig ebben benne volt a gimnázium növendékei által rendezett bál és júniális 174 és fél koronás jövedelme is.³⁹ 1914. májusában már 2051 koronára nőtt ugyan a szoboralapra befizetett összeg, de az első világháború kitörése, a hadikölcsönös háborús évek, majd a forradalom és ellenforradalom időszaka, a bekövetkező súlyos infláció a szép eszme megvalósulását ismét a bizonytalan jövőbe tolta el.⁴⁰

A Verseggy-kultusz újabb fellendülését az 1922-es esztendő, Verseggy halálának 100. évfordulója jelentette. Az 1922/23-as tanévtől kezdődően a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter engedélyével a 64408/1912. sz. min. rendelet alapján már az egész iskola a Verseggy Ferenc főgimnázium nevet viseli. Az önképzőkör a nagy évforduló megünneplésére díszülést tartott.⁴¹ Az ezután kezdődő nehéz esztendők nyomasztó súlyát nyilván az ifjúság egésze, benne az önképzőkör tagsága is érezhette. Hiába írt ki az intézet vezetősége különböző pályázatokat a körüli élet serkentésére, azok bizony a megnyilvánuló részvétlenség miatt jobbra meddők maradtak.⁴²

Ugyanakkor a város értelmiségének körében elindult egy olyan kezdeményezés, amely két évtizeden át rányomta bélyegét Szolnok szellemi és kulturális életére. 1926. június 9-én a vármegyeháza nagytermében összehívott közgyűlés elfogadta a Verseggy Irodalmi Kör alapszabályát és megválasztotta tisztikarát.⁴³ Közel két évet kellett azonban várni arra, hogy a kormányhatósági jóváhagyás megérkezzen, s ezt követően a Verseggy Irodalmi Kör megtarthassa első választmányi ülését.⁴⁴

³⁷ Verseggy-emlék = A szolnoki magy. kir. áll. főgymn. Értesítője az 1902/3. iskolai évről. 71-75. p.

³⁸ Adatok az intézet 1903/4. történetéhez. = A szolnoki magy. kir. áll. főgymn. Értesítője az 1903/4. iskolai évről. 71-78. p.

³⁹ Adatok az intézet 1907/8. történetéhez. = A szolnoki magy. kir. áll. főgymn. Értesítője az 1907/8. iskolai évről. 109. p.

⁴⁰ Valent István: Verseggy Ferenc = A szolnoki magy. kir. áll. Verseggy Ferenc gimn. /III-VIII. o. reálgimn./ Értesítője az 1936/37. tanévről. 3. p.

⁴¹ Adatok az iskolai év történetéhez = A szolnoki magy. kir. áll. Verseggy Ferenc gimn. Értesítője az 1922/23. tanévről. 2. p.

⁴² Verseggy önképzőkör = A szolnoki magy. kir. áll. Verseggy Ferenc gimn. Értesítője az 1925/26. tanévről. 3. p.

⁴³ A szolnoki Verseggy Ferenc irodalmi kör megalakulása. = Jász-Nagykun-Szolnok-megyei Lapok 1926. 49. sz. 2. p.

⁴⁴ A Verseggy-kör választmányi ülése = Jász-Nagykun-Szolnok-megyei lapok 1928. 39. sz. 3. p.

A kör első, a város határán túlmutató, nagy jelentőségű tette Versegly hamvainak hazaszállíttatása volt. Tóth Tamás, a kör elnöke, kérte a székesfővárost, hogy az 1931-ben kiürítésre kerülő vízivárosi temetőből adja ki a költő hamvait. A főváros azzal a feltétellel járult hozzá a kérés teljesítéséhez, ha Szolnok örökös dízsírhelyet ad, vállalja a sír gondozását és föléje méltó síremléket emel.⁴⁵ Miután a kör javaslatára Szolnok képviselőtestülete mindezt vállalta, az október 17-i választmányi ülés már a hazaszállítás és a fogadás programját is elfogadta. A MÁV pedig vállalta a díjmentes hazaszállítást.⁴⁶

Így került sor 1931. november 7-én a vízivárosi sírban nyugvó költő hamvainak exhumálására. A kegyeletes eseményen ott voltak a főváros és szülőváros képviselői, a sírt addig gondozó Hunfalvi János fiú felsőkereskedelmi iskola tanári kara, Versegly nevét viselő önképzőkör s természetesen a Versegly Irodalmi Kör küldöttei dr. Tóth Tivadar alelnök és Kiss Gábor főtítkárral vezetésével. Az emlékező és méltató szavak elhangzása után a hamvakat a Nyugati pályaudvarra kísérték, ahonnan a halott költő most már valóban utolsó útja valóságos diadalmenetként vezetett Szolnokra. A közbülső állomásokon ugyanis mindenütt népes küldöttség fogadta a hamvakat szállító vonatot, és koszorúkkal halmozták el a koporsót.

November 8-án azután – a kör választmánya döntésének megfelelően – a nemzeti zászlókkal fellobogózott szülőváros lakóinak sorfala között indult el a megye, a város vezetői és a kör tagjai által kísért gyászhintó a pályaudvarról a templomtérré. Itt több ezer főnyi közönség előtt történt meg a nagyszabású ünnepség, amelyen a helyi szerveken kívül a Magyar Tudományos Akadémia, a Kisfaludi Társaság, az egri Gárdonyi, az esztergomi Balassa, a szegedi Dugonics Társaság képviselői is elhelyezték koszorúikat a katarfalkon. Innen a város által felajánlott dízsír helyhez indult a menet, ahol a hányatott sorsú költő hamvait most már a szülőváros földje fogadta be. A sírt a tervezett végső emlékmű elkészültéig egyszerű, de magasba nyúló keményfa kereszt jelezte. A Versegly Irodalmi Kör elnöke 1932. január 14-én emelkedett hangú átiratban köszönte meg a Hunfalvi János fiú felsőkereskedelmi iskolának a sír addigi gondozását, a méltó búcsúztatást és a szolnoki ünnepségen való tevékeny részvételt.⁴⁷

Úgyszólván az elhantolást követő napokban a Szolnoki Újság vezércikkben újította fel a szoborállítás gondolatát, amely most is megértésre talált a városban. Elsőként Másik Andor MÁV-titkár és író, a Versegly Irodalmi Kör tagja ajánlott fel az új szoboralap javára 13 F 32 f-t. Másiknak egyébként jelentős szerepe volt a hamvak budai búcsúztatásakor s főleg az ingyenes hazaszállítás körül. Ugyanakkor a szolnoki fiú felsőkereskedelmi iskola Kemény László vezette önképzőkör a síremlék javára adományozott 23 F 30 f-t.⁴⁸

A hazahozatallal kapcsolatos általános felbuzdulásnak köszönhetően Tóth Tivadar előterjesztésében az 1931. október 17-i választmányi ülésen elfogadásra került egy irodalmi folyóirat indításának ügye is. Az eredeti javaslat szerint a zenével és képzőművészettel is foglalkozó folyóirat a kör kulturális erejét és hatókörét lett volna hivatva bővíteni. Dr. Elek István és dr. Balogh Béla felszólalásukban gazdasági, társadalmi és tudományos cikkek íratásával, közlésével mintegy alföldi szemlévé szerették volna alakítani a folyóiratot. A

⁴⁵ Dr. Krusché Emil: Versegly Ferenc élete és működése Budapest, 1932. Klny. a II. ker-i Hunfalvi János fiú felsőkereskedelmi iskola 1931-32. évi Értesítőjéből

⁴⁶ Dr. Krusché Emil: i. m. 19-20. p.

⁴⁷ Dr. Krusché Emil: i. m.

⁴⁸ Szobort Versegly Ferencnek! = Szolnoki Újság 1931. 132. sz. 1. p. ill. 3. p.

választmány azonban az eredeti, „steril” folyóirat tervét fogadta el, sőt néhány hét múlva a leendő folyóirat címe is megszületett „Szolnoki Hárfa” néven.⁴⁹ Abban, hogy a folyóirat végül is csak terv maradt, nézetem szerint az anyagi okokon kívül annak is szerepe volt, hogy a választmány elvetette az Elek István – Balogh Béla-féle ésszerű javaslatot.

A Verseggy-hamvak hazahozatala – összefüggésben a tapolcai Bacsányi- emléktábla állításával – a Nyugatban is hangot kapott. Tamás Ernő soraiból nagyon ide kívánczik két mondat. „Emléktábla és mauzóleum... mintha önkéntelenül azt a célt szolgálná, hogy a költők szelleme helyett a nevük éljen. Írásaik új, teljes ismertetése igazabb életet hozhatna számukra e tragikus halhatatlanságban.”⁵⁰

Verseggy szobra ettől kezdve visszatérő téma a szolnoki lapok hasábjain. Végül 1934. szeptember 30-án került sor a Borberek Kovács Zoltán alkotta bronz mellszobor leleplezésére a Tisza Szálló mögötti parkrészen. Az ünnepség ismét országos jelleget öltött. Megjelent Császár Elemér, a Kisfaludi és Petőfi Társaság több tagja s természetesen a szolnoki előkelőség. Az ünnepséget a rádió is közvetítette s filmfelvétel is készült róla.⁵¹

Alig másfél hónappal később, 1934. november 11-én pedig megnyílt a kör tagjai által is szorgalmazott szolnoki könyvtár és múzeum, amelynek vezetője dr. Balogh Béla, a gimnázium tanára, a kör tagja .lett.⁵²

A következő évben Dr. Pauka Tibor és Kemény László kör tagok szerkesztésében a gimnázium és a kereskedelmi végzős diákjainak közreműködésével napvilágot látott az első, Szolnokon sajtó alá rendezett Verseggy-mű, a Rikóti Mátyás. A Vajthó-féle Irodalmi Ritkaságok sorozatban megjelent könyv elé Császár Elemér írt előszót.⁵³

Verseggy kultuszának ápolását az esetenkénti nagyrendezvényektől függetlenül a rendszeresen megtartott irodalmi estek, matiné, a más irodalmi társaságokkal közösen rendezett gyűlések, kölcsönös székfoglalók, s mindenekelőtt a november 1-jén, a sírnál, a középiskolás fiatalság részvételével lezajló kegyeletes ünnepségek jelentették. Az események közül kiemelkedik a Verseggy Ferenc reálgimnázium jubileumi ünnepsége, amely 1937-ben a vármegyeháza nagytermében zajlott le, az iskola államosításának 50. évfordulója alkalmából. Ekkor leplezték le a költő életnagyságú képét, Chiovini Ferenc alkotását.⁵⁴

Időközben jelentős változások történtek a város életében. A panama-ügy kirobbanása elsodorta a Tóth Tamás polgármester irányította városi tisztikar jelentős részét. A Verseggy Irodalmi Kör is – elnökét vesztvén – új tisztikart választott az 1938. május 1-jén tartott újjáalakuló közgyűlésen. A tisztikar cseréje, új tagok felvétele bizonyos demokratizálódási folyamat erősödését jelentette. Az elnöki tisztségre Kiss Gábort, alelnökké dr. Elek Istvánt, főtítkárrá Kemény Lászlót,

⁴⁹ A közeljövőben szépirodalmi folyóirat indul Szolnokon is. A Verseggy-kör nagy jelentőségű választmányi ülése. = Szolnoki Újság 122. sz. 1. p. ill. 130.sz. 3. p.

⁵⁰ Tamás Ernő: Emléktábla és mauzóleum, Bacsányi és Verseggy emléke = Nyugat 1931. II. 596-597. p.

⁵¹ Magyar István: Szoborleleplezési ünnepség Szolnokon = Alföldi Esték 1934. 5. sz. 18. p.

⁵² A szolnoki Könyvtár és Múzeum megnyitása = Jász-Nagykun-Szolnok megyei Lapok 1934. 91. sz. 2. p.

⁵³ Verseggy Ferenc Rikóti Mátyása = Jász-Nagykun-Szolnok megyei Lapok 1935. 44. sz. 3. p.

⁵⁴ A Verseggy reálgimnázium lélekemelő jubileumi ünnepsége = Jász-Nagykun-Szolnok megyei Lapok 1937. 97. sz. 2. p.

titkárokká Vidor Győzöt és Kissné Tóth Lenkét választotta meg a közgyűlés. Kiss Gábor elnök székfoglalójában a Verseggy- emlékek ápolásában, a Verseggy-relikviák gyűjtésében, Verseggy könyvtár létesítésében, egy szépirodalmi lap indításában, évkönyv kiadásában és a kör tagok kapcsolatának elmélyítésében jelölte meg a kör főbb célkitűzéseit.⁵⁵ Díszelnökké néhány hónappal később Császár Elemért választotta a kör. A döntést a Kiss Gábor, Kemény László és Kissné Tóth Lenke összetételű küldöttség a Magyar Tudományos Akadémia elnöki termében közölte Császár Elemérrel, aki a megtisztelő megbízást el is fogadta.⁵⁶

A célok valóra váltása érdekében 1938-ban újult erővel indult meg a munka. A tagokból alakult Verseggy asztaltársaság elhatározta a tagok munkájából összeálló évkönyv kiadását, amelynek szerkesztését Kemény László főtítkárra bízta. A havi folyóirat Kiss Gábor szerkesztésében jelent volna meg.⁵⁷ A kör felhívta a Könyvtár és Múzeum Egyesületet, hogy vállalja egy létesítendő Verseggy-könyvtár elhelyezését. E könyvtár Verseggy műveit, a róla szóló írásokat, a kör tagjainak alkotásait és a Szolnokkal foglalkozó irodalmi, zenei és egyéb műveket lett volna hivatott tárolni és az érdeklődők rendelkezésére bocsátani.

Dr. Szabó Ferenc, az új polgármester és dr. Balogh Béla c. egyetemi tanár örömmel vállalta a feladatot annál is inkább, mert a múzeumban addig is őrizték a Verseggy-relikviákat, és itt kapott helyet Remete Márton festőművész Verseggy-arcképe is. A kör felhívással is fordult Szolnok lakosságához a gyűjtemény gyarapítása érdekében.⁵⁸

A 30-as évek végén felgyorsult politikai események sodrásában a Verseggy Irodalmi Kör jelentette az állandóságot. Kétségtől Szolnok minden kulturális eseményében az orosz rész a körnek, a kör tagságának jutott. A szokásos irodalmi estek, a vidéki városok irodalmi társaságainak kölcsönös vendéglátása folytatódott. A kör vállalkozott a tagjai által írt művek kiadására is és természetesen bekapcsolódott a hazafias ünnepek megrendezésébe is. Így került sor pl. 1938. augusztus 24-én a Kölcsey-emlékünnepra, 1939-ben Petőfi-matinéra a Városi Színházban, 1940-ben finn-magyar matinéra, 1942-ben rádióközvetítésre, 1943-ban a kör fővárosi szereplésére, Kemény László Verseggyről és szolnoki kapcsolatairól írt tanulmányának megjelenésére a kecskeméti Hajnalodik c. folyóiratban.

A kör utolsó ténykedése az 1944. március 15-i ünnepély megrendezése volt. A németek bevonulása, a zsidó polgárság gettóba hurcolása, az ismétlődő és egyre súlyosabb légitámadások, a frontvárossá válás, majd következményeként a tömeges kitelepülés gyakorlatilag véget vetett a város kulturális életének, így a kör további működésének is.

A felszabadulás utáni első híradás 1945-ből való. Az egyesületek országos revíziója után a Nemzeti Bizottság véleményezése alapján a Verseggy Irodalmi Kör működését engedélyezték. A „kulturális újjáépülés” munkájában az új rend is számított a kör tagjainak munkájára.⁵⁹ Mégis eltelt még két év, amíg 1947. március 27-én sor került a tisztújító közgyűlésre. Ezt megelőzően Földi István főispán értekezletet tartott a szolnoki szellemi élet képviselőinek, s felhívta őket a Verseggy

⁵⁵ A Verseggy-kör újjáalakuló közgyűlése = Jász-Nagykun-Szolnok megyei Lapok 1938. 52. sz. 1. p.

⁵⁶ A Verseggy-kör elnöksége Budapesten = Jász-Nagykun-Szolnok megyei Lapok 1938. 109. sz. 1. p.

⁵⁷ A Verseggy Ferenc asztaltársaság elhatározta évkönyv kiadását. = Jász-Nagykun-Szolnok megyei Lapok 1938. 106. sz. 3. p.

⁵⁸ A Verseggy Könyvtár megszervezése = Jász-Nagykun-Szolnok megyei Lapok 1938. 114. sz. 1. p.

⁵⁹ Hívjuk életre a Verseggy Irodalmi Kört = Tiszavidék 1945. 39. sz. 1. p.

Kör életre hívására. A március 20-i választmányi ülésen Vidor Győző számolt be az újjáalakulás lehetőségéről. 10 tag tagságát megszüntették ill. felfüggesztették, felvettek ill. megerősítettek viszont 43 tagot, köztük Zsemlye Ferencet, Chiovini Ferencet, Baranyó Sándort, Kisfaludi Sándort, Benedek Jenőt, Kiss Gábort, Kemény Lászlót, Kissné Tóth Lenkét.⁶⁰

Vidor Győző, a szolnoki közművelődés akkori vezető egyénisége az irodalmi előadások megkezdésében, a hasonló irodalmi társaságokkal való kapcsolatok felvételében s az élő irodalom kiválóságainak szerepeltetésében jelölte meg az újjáalakuló kör feladatát. Megtörtént a tisztújítás is. A kör új elnöke Zsemlye Ferenc polgármester lett, ügyvezető elnöke pedig Bartos Imre, a gimnázium új igazgatója. A főtökári teendőket Kissné Tóth Lenke, a jegyzőit Kisfaludi Sándor látta el.⁶¹

Az újjáalakult kör első nagy erőpróbája a május 17-18-i szolnoki kultúrnapok megszervezése volt, amelyen Bóka László kultuszállamtitkár is részt vett.⁶² November 1-jén még megrendezték a hagyományos emlékünnepélyt Verseghy sírjánál. Első ízben került a sírra a Magyar Kommunista Párt koszorúja. Az 1944. augusztus 20-i bombázás alkalmával megrongált sír helyreállítását, gondozását a nevét viselő gimnázium és a Verseghy Irodalmi Kör hatáskörébe utalta a közvélemény. Egyébként ez az utolsó híradás a Verseghy Irodalmi Kör tevékenységéről.⁶³

A személyi kultusz évei nem kedveztek a Verseghy-kultusz ápolásának. A kör – mint minden egyesület – elhalt, a gimnázium nevet váltott, nagy hagyományú önképzőköréből irodalmi szakkör lett. A város kulturális életében egyébként is jelentős átrendeződés ment végbe. Ekkor a kör keretei között dolgozott értelmiség egy része kívül rekedt a város kulturális életének keretein, más része nem tudván váltani – elhallgatott, vagy másutt kereste boldogulását. A volt kör tagok közül jó néhányan azonban a negyvenes évek végén, az ötvenes évek első felében is – ha más keretek között is – zászlóvivői lettek a város művelődésügyének. Különösen 1953. szeptemberétől, a TIT hivatalos megalakulásától kezdődően annak irodalmi szakosztályában találták meg önmegvalósításuk útját, közérdekű működésük pályaterét. A könyvtár megyei könyvtárrá válása után, 1953-ban vette fel Verseghy Ferenc nevét.

A Verseghy-kultusz ápolásában újabb fordulatot a költő születésének közelgő 200. évfordulója hozott. A gimnázium – most már újra Verseghy névvel homlokzatán – felelevenítette a Verseghy-önképzőkört, és egy lelkes fiatal tanár, Valkó Mihály irányításával máris kiállítással készült a 200. évfordulóra. Megindult Tintásüveg címmel az önképzőkör folyóirata, amelyben állandó rovatot kapott Verseghy költészete.⁶⁴

A Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat égisze alatt 1954. óta megjelenő Jászkunság 1957. évi 1-2. számának anyagából született meg a társulat és a Verseghy Könyvtár közös kiadásában, Kisfaludi Sándor szerkesztésében a Verseghy Ferenc 1757-1822. c. kiadvány, amely jeles kutatók tollából 5 tanulmányt és egy bibliográfiai vázlatot tartalmazott, s máig forrásanyagként szolgál a kutatók számára.

⁶⁰ Földi István főispán a Verseghy Kör megalakításáért = Tiszavidék 1947. 20. sz. 1. p.

⁶¹ Újjáalakult a Verseghy Irodalmi Kör = Tiszavidék 1947. 26. sz. 2. p.

⁶² Lengyel Dezső: Szolnoki Kultúrnapok = Tiszavidék 1947. 40. sz. 1. p.

⁶³ Emlékünnepély Verseghy sírjánál = Tiszavidék 1947. 89. sz. 3. p.

⁶⁴ Verseghy Önképzőkör. A szolnoki áll. Verseghy Ferenc ált. gimn. Évkönyve az 1957/58. tanévről, 11. p.

Ugyancsak a 200. évfordulóra a Szolnok megyei Tanács VB Népművelési csoportja kiadásában Kaposvári Gyula és Kisfaludi Sándor összeállításában diafilm ill. fényképalbum jelent meg. Az ismeretterjesztő célzatú film ill. összeállítás végigkíséri a költő útját a szolnoki földre való végső hazatérésig.

A 200. évfordulóra a gimnázium falára a Városi Tanács a következő szövegű emléktáblát helyeztette el:

Az egykor itt állott sóházak egyikében született
1757. április 3-án
Verseghy Ferenc

1962. december 20-án, a névadó halálának 140. évfordulóján Hack Márton igazgató Verseghyre emlékező szavaival leplezték le az intézet falára helyezett emléktáblát.⁶⁵

1966. tavaszán, április 3-5. között rendezte meg Szolnok Város Tanácsa és a Verseghy Ferenc Gimnázium első ízben a Verseghy Diáknapokat. E diáknapok akkor a megye 26 középiskolájának művelődési tevékenységéről adtak képet, megmozgatva mintegy másfél ezer középiskolás fiatal. Joggal mondhatta a Városi Tanács akkori elnökhelyettese a díjkiosztó ünnepségen mondott beszédében: „A Verseghy Diáknapok... nagyszerű demonstrációját adta haladó hagyományaink megbecsülésének, a magyar szellem megújításában, európai szintre emelésében döntő szerepet játszó Verseghy Ferenc iránti kegyeletnek és az őt szülővárosában joggal megillető tiszteletnek.”⁶⁶

Az első ízben megrendezett Verseghy Diáknapok nagyszerű eredménye volt az is, hogy a költő születése évfordulóján, negyedszázaddal hamvai hazaérkezése után, végre méltó síremléket avathatott a város közönsége, a gimnázium diáksága. Az új síremlék nyitott könyvének lapjaira Verseghy költői halhatatlanságát kifejező sorait vésték aranyba: „A sír elfojtván zöld rügét, hamvában kezdi életét.” Az avató beszédet tartó Valkó Mihály ihletett szavai idézésre érdemesek: „Híre, dicsősége nemcsak növekszik, de egyre patinásabb is lesz. Hiszen idővel a zengő szavú poeta-szónok igéi, melyeket hallgatni életében zörgős szekerekkel vonult fel a nép Budára, új és új életre kelnek a verseghysták lelkében. A magyar hárfás dallamai itt csengenek belül, s emberségre, szerénységre, józanságra intő szavai meggyőződésünkbe olvadva szívódnak fel. Az általa sokat hangoztatott elmeszabadság meglelésével még erőteljesebben visszhangoznak bennük az új társadalom építésének lendületes korszakában az iparra, a kereskedelemre való buzdításai, a felvilágosult polgár követelése, a követeléseire immár a temető körül égbemeredő gyárképmények úgy száz év távolából ráfelelnek.”⁶⁷

A Verseghy Diáknapok kiállta az idők próbáját. Azóta is kedves színfoltja a város kulturális életének s ugyanakkor rangos seregszemléje a megye középiskolás fiatalságának.

Hét évvel az első Verseghy Diáknapok után, 1972-ben a Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár tette meg a következő lépést az irányban, hogy újabb méltó

⁶⁵ Hack Márton: Verseghy Ferenc 1757-1822. A szolnoki áll. Verseghy Ferenc ált. gimn. Évkönyve az 1962/63. tanévről 3. p.

⁶⁶ Verseghy Diáknapok 1966. ápr. 3-5. A szolnoki Verseghy Ferenc ált. gimn. Évkönyve az 1965/66. tanévről 10-12. p. /Részlet Szurmay Ernőnek, a Városi Tanács elnökhelyettesének beszédéből/

⁶⁷ Verseghy Diáknapok 1966. ápr. 3-5. A szolnoki Verseghy Ferenc ált. gimn. Évkönyve az 1965/66. tanévről 13-16. p. /Részlet Valkó Mihálynak, a Verseghy Ferenc ált. gimn. tanárának beszédéből./

emlékjelet adjon névadójáról. Hasonmás kiadásban megjelentette a költő-tudós „Rövid értekezés a muzsikáról” c. írását,⁶⁸ majd megszervezte az MTA Irodalomtudományi Intézetével az első emlékülést Verseghy halálának 150. évfordulóján. A kétnapos ülészakon elhangzott előadások szövege In memoriam Verseghy Ferenc címmel a könyvtár kiadásában meg is jelent.⁶⁹ Az ülészak keretében a könyvtár nagyszabású Verseghy-Petőfi emlékkiállítását is rendezett. A kiállítást megnyitó dr. Majoros Károly, az MSzMP Szolnok megyei Bizottságának mai első titkára elsősorban a felvilágosult filozófus arcélét rajzolta meg Verseghyről emlékező szavaiban. „Verseghy a francia felvilágosítókat és a mechanikus materialistákat olvasva észrevette mint tépi szét évezredes bilincseit a filozófia, és hogyan válik a teológia szolgáló lányából az ész filozófiájává. Láttá, hogy a francia forradalom megváltoztatta az öröknek vélt rendet. És ő, a pap, lelkes kertésze lett ennek az új palántának, a felvilágosodás filozófiájának.”⁷⁰

Ebben az évben indult útjára az a nagy vállalkozás is, amely a nagy Verseghy-mű az *Analitycae institutionum linguae Hungaricae* magyarra való átültetését célozta. A Barta Lászlóné, Borók Imre, Győri Gyula, Imre István, Lukácsi Hubáné és a fölötté korán örökre távozott Száz Kázmér középiskolai tanárok alkotta fordítói közösség Szörényi László lektori közreműködésével és e sorok szerzőjének irányításával 1980-ban be is fejezte a teljes mű lefordítását.⁷¹

1980. december 1-jén a boldogult emlékü Julow Viktor közreműködésével a DAB irodalmi munkabizottságával közös szervezésben egy rövidebb emlékülés keretében emlékezett meg névadójáról a könyvtár.⁷²

Most, 10 évvel az első emlékülés után újra találkoztak az első szervező intézmények képviselői, hogy újabb adalékokkal, újabb kutatási eredményekkel egészítsék ki Verseghyről szóló ismereteinket.

Miként annak idején, úgy most is, kiadja majd a könyvtár az emlékülés anyagát, s eljuttatja az emlékülés résztvevőikhez s mindazokhoz, akik városunk nagy szülöttének életműve iránt behatóbban érdeklődnek.

Ugyancsak a hagyományok szellemében tette le a könyvtár az emlékülés asztalára Verseghy kiadatlan írásainak első kötetét a szintén szolnoki születésű fiatal irodalomtörténész, Deme Zoltán jegyzeteivel. Szeretném remélni, hogy ez az újabb kezdeményezés is eljut a befejezésig, s ezzel, valamint a Káldi-féle bibliafordításról szóló disszertáció tervezett magyarra fordításával meg egy Verseghy-bibliográfia közreadásával teljessé válik Verseghy Ferenc egész munkásságának feltárása.⁷³

Addig is munkálkodunk egy Verseghy-emlékszoba megteremtésének előkészítésén, amely félévszázad múltán megvalósítaná a Verseghy Irodalmi Kör érdeemes tagjainak elképzelését, s otthont adna Verseghy egykori könyvtárának az általa írt s a róla szóló műveknek.

⁶⁸ Verseghy Ferenc /1757-1822/. Rövid értekezés a muzsikáról VI. énekkel. Bétsben, 1791. [Hasonmás kiadás] Szolnok, 1972. Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár soksz.

⁶⁹ In memoriam Verseghy Ferenc. Emlékkönyv a Szolnokon 1972. dec. 14-15-én tartott ülészak anyagából. /Szerk. [és bev.] Szurmay Ernő./ Szolnok, 1973. Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár soksz. I. p. Bibliográfia a tanulmányok végén.

⁷⁰ Majoros Károlyi A Verseghy-Petőfi emlékkiállítás megnyitó szavai. – Jászkunság, 1973. 1. sz. 1-3. p.

⁷¹ Verseghy Ferenc /1757-1822/. A magyar nyelv törvényeinek elemzése. /Analyticae institutionum linguae Hungaricae./ /Ford. Bartha Lászlóné, Borók Imre stb. Szerk. Szurmay Ernő./ Szolnok, 1972-1980.

⁷² Az 1980. XII. 1-i Verseghy-emlékülés meghívója

⁷³ Verseghy Ferenc /1757-1822/. – Kiadatlan írásai. /Szöveggondozás, szövegkritika, jegyz.: Deme Zoltán. / Szerk. és [bev.] Szurmay Ernő./ Szolnok, Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár soksz.

Bízom abban, hogy Szolnok város e rövid előadásban is vázolt nemes hagyományait folytatva és továbbfejlesztve erre is megtalálja majd a lehetőséget.

Szurmay Ernő

Szerzőink

DR. FENYVESI JÓZSEF, Szolnok Város tanácselnöke;

DR. NAGY MIKLÓS, irodalomtörténész, Budapest, ELTE;

DR. MARGÓCSY ISTVÁN, irodalomtörténész, Budapest, ELTE;

DR. SZAJBÉLY MIHÁLY, irodalomtörténész, Szeged, JATE;

DR. SZÖRÉNYI LÁSZLÓ, irodalomtörténész, Budapest, MTA Irodalomtudományi Intézete;

DR. DEME ZOLTÁN, irodalomtörténész, Budapest;

KAPOSVÁRI GYULA, ny. múzeumigazgató, Szolnok;

SZURMAY ERNŐ, megyei könyvtárigazgató, Szolnok

Előszó	3
Fenyvesi József: Megnyitó	4
Nagy Miklós: A Verseggy-émlékezés üdvözlése	6
Margócsy István: Verseggy szerepe kora irodalmi életében	8
Szajbér Mihály: Verseggy és Engel	18
Szörényi László: Verseggy értekezése a Káldi-féle bibliafordításról	24
Deme Zoltán: Verseggy Könyvtára	30
Kaposvári Gyula: Újabb adatok Verseggy Ferenc és szüleinek szolnoki éveire ...32	
Szurmay Ernő: Verseggy Ferenc szolnoki utóélete	36
Szerzőink	45